

Семејство бобови

(Fabaceae = Leguminosae)

В света на флората семејство Бобови се нарежда на трето място по честота на разпространение при покритосеменните растения. Преди него са само семејствата на орхидејните и сложноцветните. В многочисленото семејство на бобовите влизат 700 рода и приближително 17 000 вида, намерили разпространение по сушата на цялата земя. В растителниот свят на България бобовите са представени от 38 рода и около 265 вида.

Бобовите растения се развиват в разнообразни жизнени форми - от тревисти, през полухрасти и лиани до вечнозелени и листопадни гръвета. Това им позволява да виреят в различни растителни общества - от морското равнище до високопланинските алпийски пояси.

Една от отличителните черти на по-голяма част от представителите на сем. Бобови е образуването на своеобразни гругки по корените им. В тях се развиват определени бактерии, способни да се свързват на химично ниво с азота от въздуха, като по този начин обогатяват почвата с най-масовия елемент в атмосферата.

Друга отличителна черта на бобовите са техните уникално устроени цветове - предимно двуполови, с неправилен и двоен околоцветник, съставен от 5 чашелистчета и 5 венчелистчета. Чашелистчетата са винаги сраснали, а венчелистчетата по-често са частично и рядко са свободни.

Венчелистчетата оформят 3 добре различни части в цвета: едно от венчелистчетата образува т.нар. флагче, което е винаги най-отгоре на цвета, 2 частично сраснали долни венчелистчета образуват ладијката, а останалите 2 странични венчелистчета оформят крилцата на цвета.

Трета отличителна черта на сем. Бобови е формата на техните плодове. Бобчетата на някои видове едва достигат размер от 0,5 см, докато груги порастват до впечатляващите 50 см. Едно от нещата, характерни за цялото семејство, са легълцата, в които растат бобовите - това

са т.нар. шушулки.

Поради голямото разнообразие на видове в сем. Бобови ботаниците са направили допълнително разделение в 3 подсемейства - Мимозови (*Mimosoideae*), Цезалпиниеви (*Caesalpinioideae*) и Същински бобови (*Faboideae*), за да могат по-лесно да се разграничават и опознават.

Бобовите растения играят важна роля в живота на човека. Голяма част от тях са основна храна на хората, а други са ценен фураж за животните.

Към това семейство принадлежат голям брой разнообразни растения, които са тревисти, храсти, дървета и виещи се (катерещи се). Много от тях са официално признати за медицински. Например: *Ononis spinosa*, *Cassia acutifolia* расте в Триполи, от него се приготвя грозата *Tripoli Senna*; от *Cassia angustifolia* се приготвя грозата *Tinnevely senna*; *C. fistula* е дърво, достигащо до 15 метра височина, неговите чушки със семена се използват в медицината; растението *Cytisus scorpius* е подобно на метла, върхчетата на стъблата също намират приложение в медицината. От *Tamarindus indica* - дърво, достигащо до 25 метра, официалната медицина използва плодовете за приготвяне на пулп, който има лечебно разхлабително действие.

Друго интересно растение е *Pterocarpus Marsupium*, от сока на което се приготвя известното в миналото желе *Kino*. В Америка добиват същия продукт от *Geranium maculatum*.

Една голяма група от *Legum Inosa* съдържат отровни активни вещества. От роговете *Erythrophloeum*, *Afzelia* и *Pithecolobium* в миналото са получавали силна отрова за стрели. От роговете *Albizzia*, *Bauhinia*, *Barbiera*, *Acacia*, *Clitoria* и др. се извлича отрова за риба. Повечето от представителите на тези родове растат в тропическите пояси.

На много растения от това семейство семената са богати на скорбяла и протеини, което ги прави ценна и незаменима храна за хора и животни. Такива са грахът (*Pisum sativum*), бобът (*Phaseolis vulgaris*), лещата (*Lens esculenta*), фъстъците (*Arachis hypogaea*). Фуражни са детелините (*Trifolium*), люцерната (*Medicago sativa*) и др. *Lathyrus odorata* е декоративно.

Някои растения от сем. Бобови съдържат багрилни вещества. Така например от *Indigofera tinctoria*, *Indigofera anil* и *Baptista tinctoria* се добива индиго. Тези видове виреят в страните с тропичен и субтропичен климат. Жълто багрилно вещество съдържат растенията *Genista ovada* и *Genista tinctoria*, които водят корените си съответно от Европа и Азия. Към същото семейство на бобовите принадлежи и много известното и ценно в миналото растение *Tolifera balsamica*, от което чрез нараняване на кората му се е добивал прочутият балсам *Balsam tolu*, признат за лечебно средство от всички фармакопеи.

1. Рог ANTHYLLIS L.

Раменка

Многогодишни тревисти растения или полухрасти и храсти със сложни, нечифтоперести листа с прилистници. Цветовете са двуполови, 5-членни, събрани във върхни главести съцветия. Чашката е правилна, до неясно двуустна, често мехуресто подута. Венчето е неправилно - с флагче, ладийка и крилца, жълто, червено или пурпурно. Плодът е неразпуклив, по-рядко разпуклив боб. У нас се срещат 3 вида.

Таблица за определяне на видовете

1. Чашката подута във вид на мехурче, върхното листче значително по-голямо от останалите.

(1.) *Anthyllis vulneraria* L. - Целебна раменка

1*. Чашката във вид на тръбица, неподута, върхните листчета еднакви с останалите.

2. Цветовете златистожълти.

(2.) *Anthyllis aurea* Host. - Златиста раменка

2*. Цветовете розови.

(3) *Anthyllis montana* L. - Планинска раменка

1*. *Anthyllis vulneraria* L. - Целебна раменка.

Чашката е мехурестоподута. Расте по тревисти места, ливади и пасища в цялата страна докъм 2900 м н.в. през периода май-август. Лечебно! Полиморфен вид, представен у нас с 6 форми. (Снимка 1).

Географско разпространение: Европа, Северна Африка, Западна Азия, Трансилвания, Абисиния.

2. *Anthyllis aurea* Host. - Златиста раменка. Расте по сухи, варовити скали в югозападна България: Крапец, Али ботуш. Цъфти през лятото.

Географско разпространение: Гърция, Далмация, Херцеговина, Черна гора, Унгария.

3. *Anthyllis montana* L. - Планинска раменка. Среща се по тревистите и каменливи места, в планинския пояс из цялата Стара планина, Драгомански Чепан, Коньова планина, Али ботуш. Полиморфен вид, представен у нас с вариетен тип.

Географско разпространение: Южна Франция, Испания, Италия, Балкански полуостров, Северна Африка.

Забележка: Изгубени са сведенията за лечебното приложение на видовете от този рог.

Клин, сграбиче

Едногодишни или многогодишни тревисти растения или дребни храсти със сложни, нечифтоперести, рядко чифтоперести листа с прилистници. Цветовете са двуполови, 5-членни, единични или събрани в гроздовидни съцветия. Чашката е тръбеста или фуниевидна, понякога подута, с къси зъбци. Венчето е неправилно - с флагче, лагидка и крилца, виолетово, розово, пурпурно, жълтеникаво. Плодът е разпуклив боб. У нас се срещат 27 вида.

Таблица за определяне на част от видовете

1. Листата са чифтоперести, листната ос завършва с остър, твърд бобил.

(1.) *Astragalus angustifolius* - Теснолистно сграбиче

1*. Листата са нечифтоперести - листната ос завършва с листче.

2. Растения с добре развити, прави или полегнали стъбла, съцветията са върхни или разположени по разклоненията на стъблото.

2*. Растения с неразвито централно стъбло, съцветията излизат от коренището или от основата на листата.

3. Едногодишни растения без стерилни издънки по време на цъфтеж.

(7.) *Astragalus hamosus* - Извито сграбиче

3*. Многогодишни растения със стерилни издънки по време на цъфтеж..... 4

4. Дръжките на съцветията не са по-дълги от дължината на листата..... 5

4. Дръжките на съцветията са по-дълги от дължината на листата..... 8

5. Поне горните прилистници са сраснали помежду си..... 6

5*. Всички прилистници са свободни или най-много са сраснали с дръжките на листата..... 7

6. Венчето е 20-30 мм дълго, влакнесто, синьо, виолетово, рядко жълтеникаво; бобът е късоболявлакнест.

(9.) *Astragalus onobrychis* - Еснарзетово сграбиче

6*. Венчето е не по-дълго от 15 мм, голо, жълтеникаво; бобът е покрит с бели и черни власинки.

(2.) *Astragalus cicer* - Нахутово сграбиче

7. Чашката е 6-8 мм дълга, гъстовлакнеста; прилистниците са 10-15 мм дълги.

(6.) *Astragalus Glycyphylloides* - Лъжесладколистно сграбиче

7*. Чашката е 5-6 мм дълга, гола или само по зъбците влакнеста; прилистниците са 15-20 мм дълги.

(5.) *Astragalus Glycyphyllos* - Сладколистно сграбиче

8. Чашката е 14-18 мм дълга, бобът е 5-7 см дълъг.

(4.) *Astragalus gladiatus* - Кинжаловидно сграбиче

8*. Чашката е 4-14 мм дълга, бобът е по-къс от 5 см.

9. Листата са с 8-16 двойки листчета, венчето е 15-18 мм дълго, чашката не се подгуба след цъфтежа, гола е или с къси двузразделни власинки.

(9.) *Astragalus onobrychis* - Еснарзетово сграбиче

9*. Листата са с 4-9 двойки листчета, венчето е 15-18 мм дълго, чашката след цъфтежа е отчасти подута и е покрита с прости власинки.

(11.) *Astragalus vesicarius* - Подутоплодно сграбиче

10. Чашката не е по-дълга от 6 мм, венчето не е по-дълго от 15 мм, гръжките на съцветията са по-къси от листата, от основата на които излизат.

(3.) *Astragalus depressus* - Сплеснато сграбиче

10*. Чашката е по-дълга от 8 мм, венчето е по-дълго от 18 мм; гръжките на съцветията са равни или по-дълги от листата, от основата на които излизат.

11. Чашката е гъстовлакнеста, листчетата от двете страни също, гръжките на съцветията са 2-3 пъти по-дълги от листата, от основата на които излизат.

(11.) *Astragalus Vesicarius* - Подутоплодно сграбиче

11*. Чашката е гола или с разпръснати власинки, листчетата отгоре са голи, отдолу разпръснатовлакнести, гръжките на съцветията са равни или не повече от 2 пъти по-дълги от листата, от основата на които излизат.

12. Листата са с 5-8(12) двойки листчета, бобът е сферичен, равен по дължина на чашката.

(10.) *Astragalus sprunerii* - Спрунерово сграбиче

12*. Листата са със (7)10-20 двойки листчета, бобът е цилиндричен, много по-дълъг от чашката.

(8.) *Astragalus monspessulanus* - Монпелийско сграбиче

1. ***Astragalus angustifolius* Lam. - Теснолистно сграбиче.** Расте по сухи, каменисти, скалисти, варовити места в Източна Стара планина, Софийски и Знеполски район, Струмска долина, Славянка, Пирин, Средна гора, Родопи и Тунджанска хълмиста област - между 500 и 2100 м н.в., от май до юли.

1.1 ***Astragalus australis* Rchb. Fil. - Астралско сграбиче.** Расте по каменливи места, среща се във високопланинския пояс на Рила над 2500 м н.в., цъфти през лятото.

Географско разпространение: Пиренеи, Алпи, Карпати, Апенини.

2. ***Astragalus cicer* L. - Нахутово сграбиче.** Расте по сухи или влажни тревисти и храсталачни места, край пътищата в цялата страна - докъм 1800 м н.в. през юни-август.

Географско разпространение: Средна и Източна Европа, северната част на Балканския полуостров.

3. ***Astragalus depressus* L. - Сплеснато сграбиче.** Расте по сухи, каменисти, варовити места в Средна и Източна Стара планина, Знеполски район, Славянка, Пирин, Средна гора, Западни и Средни Родопи - докъм 1800 м н.в. през май-юли.

4. ***Astragalus gladiatus* Boiss. (*Astragalus pugionifer*) - Кинжаловидно сграбиче.** Расте на влажни, каменисти и сипеини места по Черноморското крайбрежие, в североизточна България, Струмска долина, Пирин, Средни Родопи и Горнотракийска низина - докъм 1000 м н.в. през май-юни.

5*. ***Astragalus glycyphyllos* L. - Слагколистно сграбиче.** Расте по скалисти места, гори и храсталаци в цялата страна - докъм 1900 м н.в. Цъфти през лятото. (Снимка 2)

Географско разпространение: Средна, Северна и отчасти Южна Европа, Мала Азия, Крим, Кавказ, Алтай.

6. **Astragalus glycyphylloides DC. - Лъжеслагколистно сграбиче.** Расте по скалисти и каменисти места, гори и храсталаци в североизточна България, Дунавска равнина, Предбалкана, Средна Стара планина, Знеполски и Витошки район, Пирин, Рила, Родопи и Горнотракийска низина - докъм 1800 м н.в. през юни-юли.

Географско разпространение: Сърбия, Гърция, Крим, Мала Азия, Трансилвания.

7. **Astragalus hamosus L. - Извито сграбиче.** Расте на сухи, каменисти и пясъчливи тревисти места по Черноморското крайбрежие, в североизточна България, Предбалкан, Западна и Източна Стара планина, Знеполски район, Струмска долина, Източни Родопи, Горнотракийска низина и Тунджанска хълмиста област - докъм 500 м н.в. през април-юли.

Географско разпространение: Средиземноморска област, Крим, Кавказ, Западна Азия.

8. **Astragalus monspessulanus L. - Монпелийско сграбиче.** Расте по каменисти и пясъчливи места и храсталаци в североизточна България, Предбалкан, Стара планина, Знеполски и Витошки район, Струмска долина, Славянка, Пирин, Рила, Средна гора, Родопи, Горнотракийска низина и Тунджанска хълмиста област - докъм 1600 м н.в. през април-юли. У нас се съобщава за две вариации в Родопите.

Географско разпространение: Южни Алпи, Средиземноморска област.

9. **Astragalus onobrychis L. - Еспарзетово сграбиче.** Расте по сухи, тревисти и пясъчливи места в цялата страна, най-често докъм 1000 м н.в. Цъфти през май-юли. У нас се срещат 3 полиморфни вида.

Географско разпространение: Средна и Южна Европа, Сибир, Ориента.

10. **Astragalus spruneri Boiss. - Спрунерово сграбиче.** Расте на сухи, тревисти и каменисти варовити места по Черноморското крайбрежие, в североизточна България, Източна Стара планина, Знеполски район, Струмска долина, Пирин, Средна гора, Западни Родопи, Горнотракийска низина и Тунджанска хълмиста област - докъм 800 м н.в. през май-юни. Балкански ендемит.

Географско разпространение: Гърция, Македония, Тракия, Мала Азия.

11. **Astragalus vesicarius L. - Подутоплодно сграбиче.** Расте на сухи, варовити, тревисти и каменисти места по Черноморското крайбрежие, в североизточна България, Дунавска равнина, Предбалкан, Източна Стара планина и Знеполски район - докъм 1000 м н.в. през май-юли.

Географско разпространение: Средиземноморска област, Балкански полуостров, Крим, Южна Русия, Дунавска област.

сем. Бобови - Fabaceae (Papilionaceae)

Сладколистно сграбиче

(Astragalus glycyphyllos L.)

Български народни наименования: Врани нокти, Женско клинавче, Клейник, Клинавиче, Орлови нокти, Сграбиче, Сладколистно клинавче.

Наименования в други страни: Русия - Астрагал сладколистный, Англия - Milk vetch, Германия - Su'hoztraganth, Франция - Astragale.

Разпространение: Средна, Северна и отчасти Южна Европа, Мала Азия, Крим, Кавказ, Алтай.

Находища: Билката в нашата страна се среща из гори, горски поляни и храсталаци, по скалистите места в цяла България - докъм 1800 м н.в.

Описание на билката: Многогодишно тревисто растение, с голо, силно полезнало към земята стъбло, дълго до 2 м. Коренът е вертикален, дълбокопроникващ в почвата. Листата са нечифтоперести, дълги 10-20 см, последователни, с 4-6 двойки елиптически или яйцевидни целокрайни листчета - тъпи, отгоре голи, дълги 2-4 см. Прилистниците са ланцетни, свободни. Съцветията - гъсти, дълъгестни, дълги 3-5 см, по-къси от листата. Цветовете са дълги до 16 мм. Чашката - звънчевидна, дълга 5-6 мм, с шиловидни зъбци, гола или покрита с бели власинки. Венчето - зеленикаво-жълто, дълго до 15 мм. Флагчето в основата е стеснено, на върха врязано, дълго до 15 мм, крилцата закръглени, лагийката силно извита. Тичинките 9+1. Яйчникът горен. Бобът дълъг 3-4 см, сърповидно извит, гол.

Употребяема част: Облистената надземна част на 30 см под върха.

Време на събиране: Юли-август.

Химически състав: Глициризин, 1-аспарагин, горчиви вещества, манит, гекстроза, захари, протеин, флавоноиди. Растението не съдържа алкалоиди.

Действие: Диуретично, запичащо, противовъзпалително, понижава кръвното налягане, разширява кръвоносните съдове, забавя сърдечната дейност.

Употреба: *Вътрешно:* При хипертония, коронарна болест, сърдечно-съдова недостатъчност. *Външно:* При бяло течение, възпаление на стомаха и червата.

Начин на употреба: Запарка от 2 чаени лъжици билка в 250 мл вряща вода, кисне 30 минути - доза за 1 ден. В по-големи дози не се препоръчва!

Билката в Българското лечителско изкуство и традиция: Клинавче, сграбиче се пие при клини по жените, пресек, зъбобол, за къпане на кръмачетата с екземи по лицето. Отвара от сграбиче се пие при "женски болести" в комбинация с други билки. С отвара от сграбиче "престояла под звездите" се запойват жените и понякога мъжете при безплодие.

3. Pog BITUMINARIA Fabr.

Битуминария

Многогодишни тревисти растения със сложни (тройни) листа и прилистници. Цветовете двуполови, 5-членни, събрани в главести съцветия. Чашката неясно-вуустна. Венчето неправилно - с флагче, лагийка и крилца, синьо-виолетово до бледосиньо, рядко бяло. Плодът - странично сплеснат, неразпуклив боб. У нас е познат само един вид.

Bituminaria bituminosa (L.) Stirt. (*Psaralea bituminosa*) - Битуминария - Расте из тревисти и храсталачни места. У нас се среща по Черноморското крайбрежие, се-

вероизточна България, Дунавска равнина, Предбалкан, Източна Стара планина, Струмска долина, Славянка, долината на р. Места, Пирин, Родопи, Горнотракийска низина, Тунджанска хълмиста област, Странджа - докъм 800 м н.в. Цъфти в края на пролетта. (Снимка 3)

4. Pog CHAMAECYTISUS Link

Зановец

Храсти - рядко с бодли, със сложна (тройна) писта, без прилистници. Цветовете двуполови, 5-членни, по няколко в основата на листата или събрани във върхни главести съцветия. Чашката неправилна, двуустна. Венчето неправилно - с флагче, лагийка и крилца, бяло, бледо или интензивно жълто, по-рядко червеникаво. Плодът - странично сплеснат, разпуклив боб. У нас виреят 20 вида.

Таблица за определяне на видовете

1. Съцветията само главести, разположени по върховете на клонките.

1*. Съцветията рехави, гроздовидни, разположени в основата на пистата, или главести, разположени върхно и странично по дължината на клонките.

2. Дребни храстчета, 5-15(30) см високи, поне някои от клонките полегнали или възходящи.

2*. Храсти, достигащи 40-80(100) см височина, клонките изправени или възходящи.

3. Чашката с прилегнали власинки.

(9.) *Chamaecytisus jancae* - Янкев зановец

3*. Чашката с разперени власинки.

4. Клонките с прилегнали власинки.

(3.) *Chamaecytisus austriacus* - Австрийски зановец

4*. Клонките с разперени власинки.

(5.) *Chamaecytisus calcareus* - Скален зановец

5. Флагчето на венчето бяло. Клонките с прави власинки, чашката 10-12 мм дълга.

(2.) *Chamaecytisus atbus* - Бял зановец

5*. Флагчето на венчето бледо до интензивно жълто.

6. Флагчето интензивно жълто.

6*. Флагчето бледожълто.

7. Клонките прилежно-късовлакнести, бобът прилежно-копринесто-влакнест. (Чашката гъсто разперено-влакнеста.)

(3.) *Chamaecytisus austriacus* - Австрийски зановец

7* Клонките разперено-дълговлакнести, бобът разперено-влакнест.

(1.) *Chamaecytisus supinus* - Главест зановец

8. Чашката с разперени власинки. (Бобът 3-3,5 мм дълъг, с прилежни, прави власинки.)

(10.) *Chamaecytisus rochelii* - Рохелов зановец

8*. Чашката с прилежни власинки.

9. Клонките с прилежни власинки, съцветията с 5-8 цвята.

(4.) *Chamaecytisus Banaticus* - Банатски зановец

9*. Клонките с разперени власинки, съцветията с 12-18 цвята.

(10.) *Chamaecytisus rochelii* - Рохелов зановец

10. Съцветията главести, част от които разположени върхно.

10*. Съцветията гроздовидни, разположени странично по дължината на клонките.

11. Флагчето бяло.

(2.) *Chamaecytisus albus* - Бял зановец

11*. Флагчето бледо, до интензивно жълто.

12. Клонките с прилежни власинки.

(3.) *Chamaecytisus austriacus* - Австрийски зановец

12*. Клонките с разперени власинки.

13. Листата с (10)15-35 мм дълги листчета, отгоре голи до разпръснато разперено-влакнести.

(11.) *Chamaecytisus supinus* - Главест зановец

13*. Листата с (4)10-15 мм дълги листчета, отгоре гъсто прилежно, копринесто-влакнести.

(1.) *Chamaecytisus absinthioides* - Балкански зановец

14. Флагчето на гърба влакнесто.

14*. Флагчето на гърба голо, най-много по средната жилка влакнесто.

15. Клонките с прилежни власинки. (Листчетата отгоре прилежно-гъстовлакнести.)

(7.) *Chamaecytisus glaber* - Гол зановец

15*. Клонките с разперени власинки.

16. Бобът 2-4 см дълъг, отстрани гол, по шевовите дълговлакнест.

(6.) *Chamaecytisus ciliatus* - Ресничест зановец

16*. Бобът 1,2-2 см дълъг, целият влакнест.

(1.) *Chamaecytisus bsinthioides* - Балкански зановец

17. Клонките с прилежни власинки. Бобът влакнест, листчетата отгоре с прилежни гъсти власинки.

(7.) *Chamaecytisus glaber* - Гол зановец

17*. Клонките с разперени власинки.

18. Бобът гол, само по шевовете гъсто дългоресническо, цветовете еднинични или по 2-6 в пазвите на листата, образуващи рехави до сбити съцветия.

(6.) *Chamaecytisus ciliatus* - Ресническо зановец

18*. Бобът влакнест по цялата си повърхност, цветовете многобройни в удължени пълтни или рехави съцветия.

(8.) *Chamaecytisus hirsutus* - Влакнест зановец

1. ***Chamaecytisus absinthioides* (Janka) Kuzm. - Балкански зановец.** Вирее из гори, храсталаци, сечища. У нас се среща в Западни гранични планини, Беласица, Славянка, Пирин, Рила, Родопи - между 500 и 2500 м н.в. Цъфти в края на пролетта и началото на лятото.

2. ***Chamaecytisus albus* (Hacq.) Rothm. - Бял зановец.** Расте из гори и храсталаци в цялата страна (без Черноморското крайбрежие и Дунавската равнина), между 500 и 2500 м н.в. Цъфти през лятото. Балкански ендемит. Лечебно!

3. ***Chamaecytisus austriacus* (L.) Link - Австрийски зановец.** Среща се из храсталаци и тревисти места. У нас се среща по Черноморското крайбрежие, североизточна България, Дунавска равнина, Предбалкан, Стара планина, Софийски, Знеполски и Витошки район, Струмска долина, Рила, Средна гора, Родопи - докъм 1500 м н.в. Цъфти през лятото.

4. ***Chamaecytisus banaticus* (Griseb. et Schenk) Rothm. - Банатски зановец.** Расте из разредени гори и храсталаци. У нас се среща в Дунавска равнина, Предбалкан, Западна и Средна Стара планина, Знеполски и Витошки район, Беласица, Средна гора, Средни и Източни Родопи, Горнотракийска низина, Тунджанска хълмиста област, Странджа - докъм 1000 м н.в. Цъфти през лятото.

5. ***Chamaecytisus calcareus* (Vel.) Kuzm. - Скален зановец.** Вирее по сухи, скалисти и тревисти места, храсталаци и разредени гори, расте предимно на варовик. У нас се среща в Предбалкан, Западна и Средна Стара планина, Софийски, Знеполски и Витошки район, Западни гранични планини, Западни Родопи, Горнотракийска низина - докъм 1000 м н.в. Цъфти в края на пролетта и началото на лятото. Балкански ендемит.

6. ***Chamaecytisus ciliatus* (Wahlb.) Rothm. - Ресническо зановец.** Расте из храсталаци и разредени гори, често на варовик. У нас се среща в североизточна България, Предбалкан, Стара планина, Софийски, Знеполски и Витошки район, долината на р. Места, Пирин, Рила, Източни Родопи - между 100 и 1800 м н.в. Цъфти в края на пролетта.

7. ***Chamaecytisus glaber* (L. fil.) Rothm. - Гол зановец.** Расте по сухи, тревисти и храсталачни места, обикновено на варовик, нарядко в цялата страна - докъм 1500 м н.в. Цъфти през пролетта.

8* ***Chamaecytisus hirsutus* (L.) Link - Космат зановец.** Расте из разредени гори и храсталаци в цялата страна - докъм 2000 м н.в. Цъфти през лятото. Лечебно! (Снимка 4)

9. **Chamaecytisus jankae (Vel.) Rothm. - Янкев зановец.** Расте по сухи, тревисти и скалисти места, обикновено на варовик. У нас се среща по Черноморското крайбрежие, североизточна България, Западен Предбалкан, Знеполски и Витошки район, Западни гранични планини, Пирин, Рила, Източни Родопи, Странджа - докъм 1500 м н.в. Цъфти в края на пролетта и началото на лятото. Балкански ендемит.

10. **Chamaecytisus rochelii (Griseb. et Schenk) Rothm. - Рохелов зановец.** Расте из разреждени гори и храсталаци в цялата страна - докъм 1200 м н.в. Цъфти в края на пролетта и през лятото.

11. **Chamaecytisus supinus (L.) Link - Главест зановец.** Расте по тревисти и скалисти места, разреждени гори и храсталаци в цялата страна - докъм 1000 м н.в. Цъфти в края на пролетта.

Употреба на видовете от рода в Лечителското изкуство на Българската народна медицина: *Chamaecytisus albus* (Nacq.) Rothm. - Бял зановец (Бяла метла, Грозданка) и *Chamaecytisus hirsutus* (L.) Link (Гергьовденче, Стелник) - Космат зановец. Отварата от млади клонки и листа на белия зановец се пие за пречистване на кръвта при скрофули и ревматизъм. При тези болести и при главоболие се пие и отвара от космат зановец. При ревматизъм болните места се налагат със сварената билка космат зановец. Отвара от бял зановец, тинтява и жълта комонига се пие преди ядене сутрин, обед и вечер по една винена чашка при пощевки. (Пощевка е състояние на боледуване при деца и възрастни, предизвикано от недоволеност от желание - обикновено за храна или сексуален контакт към конкретен партньор (при полово зрелите). Това състояние е съпроводено със силно главоболие, световъртеж, погуване и болка в половите органи. Болният мъж получава ерекция и отичане на зърната (тестисите). При жената симптомите обикновено са болезнено погуване на гърдите или само на едната гърда, често жената става клинава. Същите са признаците на болестта и при децата, при които недоволеността от желание най-често е за храна. Ако бременната жена се поще за храна (не е хапнала нещо, което ѝ се дояжда, или е видяла, че някой яде), тя помията - ражда преждевременно, или детето се ражда с белег приличен по форма, дори по цвят на обекта за пощевките. В лечителското изкуство на Българската народна медицина има описани методи за лечение на това болестно състояние. - з.а.)

5. Род CHAMAESPARTIUM Adans.

Прецин

Дребни полухрасти с плоски, крилати стъбла и прости, цели листа без прилистници. Цветовете двуполови, 5-членни, събрани във върхни, гроздовидни съцветия. Чашката неправилна, двуустна. Венчето неправилно - с флагче, ладийка и крилца, жълто. Плодът разпуклив боб. У нас е познат само един вид.

Chamaespartium sagittate (L.) Gibbs (Genista sagittalis - Желмуза) - Крулат прецин. Среща се из тревисти места и храсталаци, разреждени гори в цялата страна - докъм 2000 м н.в. Цъфти в края на пролетта.

(Снимка 5)

Употреба на видовете от рода в Лечителското изкуство на Българската народна медицина: Чай от цветовете и листата на *Chamaespartium sagittate* (L.) Gibbs (*Genista sagittalis* - Бояджийска желтуга) - Крилат прещип. Употребява се против подагра и вятър (познато в съвременната медицина като заболяването червен вятър). Бояджийската желтуга се използва като пикочогонно, повръщателно средство, както и при треска. В миналото в бита е намирала приложение в боядисването на прежди и платове.

6. Pog COLUTEA L.

Плюскач

Високи храсти със сложни (нечифтоперести) листа с прилистници. Цветовете двуполови, 5-членни, събрани в странични гроздовидни съцветия. Чашката неяснодвуустна. Венчето неправилно - с флагче, ладийка и крилца, жълто. Плодът продълговато-елиптичен, мехуресто подут боб. У нас расте само един вид, съществува и един вариетет: **Var. melanocalyx Boiss.**

***Colutea arborescens* L. - Плюскач.**

Расте по сухи, каменисти места, храсталаци и разредени гори, често на варовик, главно по топлите краища на България: Черноморско крайбрежие, североизточна България, Дунавска равнина, Предбалкан, Източна Стара планина, Знеполски район, Струмска долина, Беласица, Славянка, голямата на р. Места, Пирин, Рила, Родопи, Горнотракийска низина, Тунджанска хълмиста област - докъм 1000 м н.в. Цъфти от края на пролетта до края на лятото. (Снимка 6)

Географско разпространение: Средна и Южна Европа, Мала Азия, Северна Африка.

Забележка: Изгубени са сведенията за лечебното приложение на видовете от този род.

Зайчина

Едно- или многогодишни тревисти растения или ниски храсти, със сложни (нечифтоперести или тройни), по-рядко прости листа, със свободни или сраснали прилистници. Цветовете двулолови, 5-членни, събрани в главести съцветия. Чашката неправилна, двуустна. Венчето неправилно - с флагче, лагийка и крилца, жълто, жълто-зелено, розово, бяло, синьо или пъстро. Плодът начленен или броеничесто начленен боб. У нас са познати 5 вида.

Таблица за определяне на видовете

1. Долните листа прости, горните тройни, върхното листче много по-дълго от страничните.

(3.) *Coronilla scorpioides* - Скорпионова зайчина

1*. Всички листа нечифтоперести.

2. Храсти, венчето светложълто.

(2.) *Coronilla emerus* - Храстова зайчина

2*. Тревисти растения, венчето пъстро, синьо до синьо-бяло, розово или бяло.

3. Венчето 4-5(6) мм дълго, бяло или розово, бобът прав, на върха със закривена човка.

(1.) *Coronilla Cretica* - Кримска зайчина

3*. Венчето (6)8-13(15) дълго, пъстро, синьо до синьо-бяло, бобът извит, с права човка.

(4.) *Coronilla varia* - Пъстра зайчина

1. ***Coronilla cretica* L. - Кримска зайчина.** Расте по тревисти и скалисти храсталачни места, предимно на варовик. У нас се среща по Черноморското крайбрежие, Струмска долина, Беласица, долината на р. Места, Славянка, Пирин, Източни Родопи, Горнотракийска низина, Тунджанска хълмиста област, както и в районите на Хасково, Харманли, Странджа - докъм 500 м н.в. Цъфти в края на пролетта.

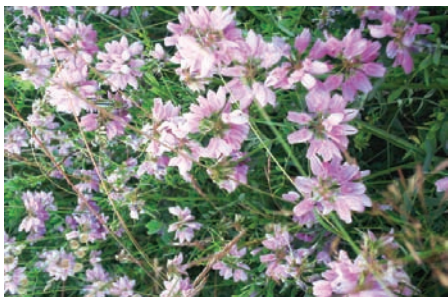
Географско разпространение: Италия, Южната част на Балканския полуостров, Крим, Кавказ, Мала Азия, Сирия.

2. ***Coronilla emerus* L. - Храстова зайчина.** Расте по сухи и каменисти места, в храсти и горски съобщества, предимно на варовик. У нас се среща по Черноморското крайбрежие, североизточна България, Източна Стара планина, Знеполски район, Струмска долина, Беласица, Славянка, долината на р. Места, Рила, Източни Родопи, Горнотракийска низина - докъм 1000 м н.в. Цъфти до края на пролетта.

Географско разпространение: Крим, Сърбия, Македония, Тракия, Гърция, Ориента.

3. ***Coronilla scorpioides* (L.) Koch - Скорпионова зайчина.** (*Coronilla elegans* Рапс - Елегантна зайчина.) Расте по сухи, тревисти и каменисти места, най-често на варовик, често се среща като плевел. У нас най-благоприятни условия за растеж този вид има по Черноморското крайбрежие, североизточна България, Западна Стара планина, Струмска долина, Славянка, Пирин, Родопи, Горнотракийска низина, Тунджанска хълмиста област - докъм 500 м н.в. Цъфти до края на пролетта. Отровно! Лечебно!

Географско разпространение: Сърбия, Добруджа.

4* *Coronilla varia* L. - Пъстра зайчина. Расте по тревисти места, край летища, изкопи, канавки в цялата страна - докъм 2000 м н.в. Цъфти в края на пролетта и началото на лятото. Отровно! У нас има един вариетет на този вид: Var. *rauciflora* Grsb. Среща се из планинските ливади на Рила. (Снимка 7)

Географско разпространение: Средна и Южна Европа, Западна Азия.

Забележка: Изгубени са сведенията за лечебното приложение на видовете от този род.

8. Род COROTHAMNUS (Koch) C. Presl

Коротамнус

Дребни храстчета с прости, цели листа без прилистници. Цветовете двуполови, 5-членни, единични или по 2-3 в пазвите на листата. Чашката неправилна, двуустна. Венчето неправилно - с флагче, лагидка и крилца, жълто. Плодът разпуклив боб. У нас са известни 3 вида.

Таблица за определяне на видовете

1. Листата отгоре голи или с разредени, прилегнали власинки, бобът 3-3,2 см дълъг.

(2.) *Coroethamnus procumbens* - Полегнал коротамнус

1*. Листата отгоре с разредени, разперени власинки, бобът (1,5)1,8-2 см дълъг.

(1.) *Coroethamnus agnipilus* - Рогонски коротамнус

1. ***Coroethamnus agnipilus* (Vel.) Klask. - Рогонски коротамнус.** Расте по сухи, тревисти, варовити места, разредени гори и храсталаци. У нас се среща в Знеполски и Витошки район, Славянка, Пирин, Рила, Родопи, Горнотракийска низина, Тунджанска хълмиста област - между 300 и 1500 м н.в. Цъфти в края на пролетта и началото на лятото. Балкански ендемит.

2*. ***Coroethamnus procumbens* (Willd.) C. Presl (*Cytisus procumbens*) - Полегнал коротамнус.** Расте по сухи, каменисти и скалисти места, храсталаци, най-често на варовик. У нас се среща в Североизточна България, Дунавска равнина, Предбалкан, Средна Стара планина, Знеполски район, Рила, Горнотракийска низина, Тунджанска хълмиста област - докъм 1000 м н.в. Цъфти в края на пролетта и началото на лятото. (Снимка 8)

Забележка: Изгубени са сведенията за лечебното приложение на видовете от този род.

9. Pog DORYCNIUM Tourn.

Звездиче

Храсти или многогодишни тревисти растения със сложни (петорни) листа, (долните две листчета, прикрепени към стъблото, наподобяват прилистници), прилистниците дребни, ципести. Цветовете двуполови, 5-членни, от 3 до много, събрани във върхни главести съцветия. Чашката правилна или неправилна, двустна. Венчето неправилно - с флагче, ладийка и крилца, бяло, често ладийката е тъмночервена или черна. Плодът цилиндричен, разпуклив боб. У нас са познати 3 вида.

1. **Dorycnium latifolium Vild.** Среща се из сенчестите гъбови гори, източна България: около устието на р. Камчия (ако не е построен някой хотел, б.а.), Странджа планина, Айтоски балкан. Цъфти през пролетта.

Географско разпространение: Македония, Тракия, Крим, Мала Азия.

2. **Dorycnium suffruticosum Vild.** Расте по сухи и предимно варовити припечи. У нас се среща в Западна България: Западния балкан, Драгоман, Своге, Ихтиман, Родопите над Брястовица; в Източна България: Камчия, Сливен. Цъфти през лятото.

Географско разпространение: Южна и Югоизточна Европа.

3*. **Dorycnium herbaceum Vild.** - Тревисто звездиче. (Листата без ос, прикрепени в една точка, съцветията с повече от 12 цвята.) Расте по сухи, тревисти, скалисти, храсталачни места, често на варовик, среща се в цялата страна - докъм 1700 м н.в. Цъфти през лятото. (Снимка 9)

Съществува един вариететен тип: Var. macedonius Deg. et

Dorfler. Споменава се за разпространението му в района на Севлиево.

Географско разпространение: Франция, Италия, Югоизточна Европа.

Забележка: Изгубени са сведенията за лечебното приложение на видовете от този род.

10. Pog GALEGA L.

Жаблек, Конски ребра

Многогодишни тревисти растения със сложни (нечифтоперести) листа с прилистници. Цветовете двуполови, 5-членни, събрани по много в странични и върхни гроздовидни съцветия. Чашката почти правилна. Венчето неправилно - с флагче, ладийка и крилца, бяло до виолетово. Плодът цилиндричен, слабо прищипнат, разпуклив боб. У нас е познат само един вид.

Galega officinalis L. - Лечебен жаблек. Конски ребра. Расте из влажни,

сенчести места, край изкопи, ровове, край горите в цялата страна - докъм 1300 м н.в. Цъфти в края на пролетта и началото на лятото. **Отровно! Лечебно.** (Снимка 10)

Географско разпространение: В Северна и Средна Европа, Италия, Балкански полуостров, европейската част на Русия, Мала Азия.

(*Galega officinalis* L.)

Жаблек

сем. Бобови - Fabaceae (Papilionaceae)

Български народни наименования: Диво салкъмче, Кавалерия, Конски ребра, Плюскач, Див урв, Гърличе, Ребрика.

Наименования в други страни: Русия - Козлятник лекарственный; Англия - Goat's rue, french lilae; Германия - Gabrauchliche Geissaute; Франция - Gelega, Rue de chervie.

Разпространение: В Северна и Средна Европа, Италия, Балкански полуостров, европейската част на Русия, Мала Азия.

Находища: Билката в нашата страна се среща из влажните и сенчести места, в изкопи, край гори и на други места в цяла България - докъм 1300 м н.в.

Описание на билката: Многогодишно тревисто растение, с изправено, кухо, голо или с власинки стъбло, дълго до 30-150 см. Листата са последователни, нечифтоперести, дълги 5-20 см, с продълговати до ланцетни листчета, дълги 1-5 см, широки 0,4-1,5 см, с къси гръжки. Цветовете събрани в дълги гроздовидни съцветия. Чашката звънчевидна, дълга 4-5 мм, с 5 почти еднакви шиловидни зъбци, гола или покрита с редки власинки. Венчето светлосиньо, голо, дълго до 1-1,5 см. Флагчето в основата стеснено, на върха врязано, дълго до 15 мм. Флагчето дълго 7-8 мм, малко по-дълго от крилцата и лагийката. Две от крилцата са свободни. Лагийката е образувана от две долни сраснали листенца. Тичинките са 10, горните само наполовина сраснали с останалите. Яйчникът горен. Бобът дълъг 2-5 см, линейно-цилиндричен, без човка.

Употребяема част: Облистената надземна част, събрана по време на цъфтежа.

Време на събиране: Юли-август.

Химически състав: Съдържа гванидиновата производна галегин с хипо-

глицемично действие, флавоновия глюкозид галутеолин, горчиви вещества, мазнини, танини, сапонини и др.

Действие: Понижава нивото на кръвната захар, спомага за регенерация на клетките на панкреаса, действа диуретично, потогонно, увеличава млечната секреция.

Употреба: *Вътрешно.* При лечение на леки и начални форми на диабет и като помощно средство при инсулиновото му лечение и при други противодиабетични средства. Използва се при тромбофлебити, намаляла кърма на кърмачките, повлиява благоприятно затрудненото уриниране и хипертрофия на простатата. *Външно.* Няма данни. **Внимание:** билката да се употребява внимателно и под контрол, може да се появят стомашно-чревни нарушения или покачване на артериалното налягане.

Начин на употреба: Запарка от 2 супени лъжици билка в 450-500 мл вряща вода, кисне 1 час - доза за 1 ден. Приема се 3 пъти дневно по 150 мл. В по-големи дози не се препоръчва!

Билката в Българското лечителско изкуство и традиция: Отвара от билката жаблек (конски ребра) се пие при настинка, при затруднено уриниране, за по-лесно изпотяване, при върнато мляко на кърмачката, при захарна болест. Със счукани стъбла и листа от билката се налагат мокри лишеи. От билката се извлича масло, което се пие при холера.

11. Род GENISTA L.

Желтуга

Храсти с или без бодли, с крилати или кръгли стъбла, с прости, по-рядко сложни (тройни) листа, с или без прилистници. Цветовете са двуполови, 5-членни, многобройни или по няколко в гроздовидни или главести съцветия. Чашката е неправилна, двуустна. Венчето е неправилно - с флагче, ладийка и крилца, жълто, бяло или оранжево-жълто. Плодът е разпуклив, рядко неразпуклив боб, отстрани сплескан. У нас се срещат 12 вида.

Таблица за определяне на видовете

1. Листата са сложни (тройни).

6. *Genista sessilifolia* - Тройнолистна желтуга

1*. Листата са прости..... 2

2. Стъблата са крилати (триръбести).

3. *Genista januensis* - Триръба желтуга

2*. Стъблата са кръгли, не са крилати..... 3

3. Чашката е гъсто влакнеста..... 4

3*. Чашката е гола до почти гола..... 6

4. Само средната жилка на листата е ясно забележима.

2. *Genista depressa* - Ниска желтуга

4*. Листата са с ясно забележими странични жилки..... 5

5. Стъблата са прави; листата отгоре са голи до разпръснато влакнести; бобът е гол или късовлакнест.

7. *Genista tinctoria* - Висока желтуга

5*. Стъблата са polegнали или лежащи; листата отгоре са влакнести; бобът е гъсто разперено-влакнест.

4. *Genista ovata* - Горска желтуга

6. Зъбците на чашката отвътре са влакнести; листата обикновено са опадливи.

5. *Genista rumelica* - Румелийска желтуга

6*. Зъбците на чашката отвътре са голи; листата са трайни..... 7

7. Листата са 1-1,5(2) мм широки; бобът е 0,5-0,6 см дълъг, яйцевиден, с уълъжен остър връх.

1. *Genista carinalis* - Балканска желтуга

7*. Листата са 3-10(30) мм широки; бобът е (1)1,5-2,5(4) см дълъг, цилиндричен, прав или сърповидно извит.

7. *Genista tinctoria* - Висока желтуга

1. ***Genista carinalis* Griseb. - Балканска желтуга.** Расте по сухи, каменисти и тревисти храсталачни места и разреждени гори на южното Черноморско крайбрежие, в Средна Стара планина, Софийски и Витошки район, Западните гранични планини, Беласица, Славянка, Пирин, Рила, Средна гора, Родопи, Горнотракийска низина, Тунджанска хълмиста област и Странджа - докъм 2000 м н.в. през май-юли.

Географско разпространение: Македония, Тракия, Мала Азия.

2. ***Genista depressa* Bieb. - Ниска желтуга.** Расте по тревисти и каменисти, често варовити места в Западна и Средна Стара планина, Знеполски и Витошки район, Беласица, Славянка, Пирин, Рила, Западни и Средни Родопи, Средна гора и Горнотракийска низина - между 300 и 2900 м н.в. през юни-август. От този вид у нас съществуват 2 вариетни вида.

Географско разпространение: Сърбия, Крим, Южна Русия, Кавказ, Канакония.

3. ***Genista januensis* Viv. - Триурба желтуга.** Расте на сухи, тревисти и скалисти места в разреждени гори по северното Черноморско крайбрежие, в североизточна България, Дунавска равнина, Предбалкан, Западна и Средна Стара планина, Софийски и Витошки район, Западни гранични планини, Струмска долина, Славянка, Пирин, Рила, Западни и Средни Родопи, Западна Средна гора и Горнотракийска низина - докъм 1600 м н.в. Цъфти през май-август.

4. ***Genista ovata* Waldst. et Kit. - Горска желтуга.** (*Genista nervata* Kit. in. D.C. Prodr.) Расте из разреждени гори и храсталаци в цялата страна - докъм 1500 м н.в. Цъфти през май-юли.

Географско разпространение: Сирия, Дунавска област, северната част на Балканския полуостров, Южна Русия.

5. ***Genista rumelica* Vel. - Румелийска желтуга.** Расте по сухи, каменисти, често варовити места в Средна и Източна Стара планина, Славянка, Пирин, Рила, Западна Средна гора, Родопи, Горнотракийска низина, Странджа - докъм 1500 м н.в. Цъфти през май-юни. Балкански ендемит.

Географско разпространение: Южна Тракия.

6. ***Genista sessilifolia* DC. - Тройнолистна желтуга.** Расте на сухи, тревисти и каменисти, често варовити места по Северното Черноморско крайбрежие, в североизточна България, Дунавска равнина, Предбалкан, Източна Стара планина, Знеполски район и Горнотракийска низина - докъм 1000 м н.в. Цъфти през май-август.

7* ***Genista tinctoria* L. - Висока желтуга.** Расте из храсталаци и просветлени гори в цялата страна - докъм 1500 м н.в. Цъфти през май-август.

густ. Към този вид съществуват повече от 6 вариетети и форми (подвуда). (Снимка 11)

Географско разпространение: Европа, Сибир, Ориента.

Забележка: *Genista tinctoria* L. var. *Prostrata* се среща в Троянския балкан.

8. ***Genista trifoliata* Jka** - Расте по сухите варовити скали и каменливи места. Среща се често, почти навсякъде в северна и югозападна България и на места по южните склонове на Стара планина.

Географско разпространение: Сърбия, Македония.

9. ***Genista involucrata* Spach** - Расте по сухите варовити скали в югозападна България: Крапец, Пирин, Али ботуш. Цъфти през лятото.

Географско разпространение: Мала Азия, северната част на Балканския полуостров.

10. ***Genista tringularis* Kit** - Расте по сухи, скалисти и каменливи баури. Среща се в североизточна България, склоновете на Стара планина, Рила, Родопите, Витоша, западна България. Цъфти през лятото.

Географско разпространение: Италия, Дунавска област, Балкански полуостров.

11. ***Genista spathulata* Spach** - Расте по сухите южни склонове на Стара планина, Родопите и на места в западна България.

Географско разпространение: Трансилвания.

12. ***Genista nitida* Formanek** - Оригинално растение, описано от Formanek за Родопите!

Genista tinctoria L.)

Бояджийска (багрилна)
желтуга

сем. Бобови - Fabaceae (Papilionaceae)

Български народни наименования: Багрилна желтуга, Багрило, Бояджийска желтуга, Тупец, Цветило.

Наименования в други страни: Русия - Дрок красильный, Англия - Dyer's broom, Германия - Farberginster, Франция - Genet batard.

Разпространение: В Средна и Атлантическа Европа, скандинавските страни, Балкански полуостров, европейската част на Русия, Западен Сибир.

Находища: Билката в нашата страна се среща предимно по склонове, ливади, храсталаци и разсветлени гори, по-често в ниския предпланински пояс - докъм 1500 м н.в.

Описание на билката: Силно развит храст или полухраст, достигащ височина 30-60 см, в отделни случаи и по-висок. Стъблото е изправено, набраздено, със зелени и почти голи клонки. Листата са последователни, 1-4 см дълги, ланцетни или елипсовидни, прости, целокрайни, голи отгоре, жилесто-влакнести отдолу, с ясно изпъкнали странични жилки. Цветовете жълти, събрани в рехави гроздовидни съцветия, 4-10 см дълги, най-често с 6 до 10 цвята. Чашката 5-делна, двуустна. Плодът е 1-4 см дълъг, продълговато-линеен тъмнокафяв боб.

Употребяема част: Облистената надземна част.

Време на събиране: Юни-август.

Химически състав: Съдържа алкалоидите цитизин и спартеин. Семената съдържат алкалоидите анагирин, метилцитизин и цитизин. Цветовете съдържат малко етерично масло, флавоновия глюкозид лутеолин, генистеин, гъбилни и слюзни вещества.

Действие: Диуретично, слабително и капиляроукрепващо.

Употреба: *Вътрешно:* При отоци от различно естество, възпаление на бъбреците и пикочния мехур, възпаление на жлъчните пътища, хемороиди, язва и гр.

Начин на употреба: Запарка от 1 супена лъжица билка в 300 мл вряща вода кисне 30 минути - гоза за 1 ден. В по-големи дози билката е отровна!

Билката в Българското лечителско изкуство и традиция: Бояджийската желтуга се употребява като пикочогонно и повръщателно средство, както и при треска.

12. Род GLYCYRRHIZA L.

Сладник. Женско биле

Многогодишни тревисти растения със сложни (нечифтоперести) листа с прилистници. Цветовете двуполови, 5-членни, събрани в странични главести съцветия с дълги гръжки. Чашката неясно двуустна. Венчето неправилно - с флагче, ладийка и крилца, бяло-виолетово или лилаво. Плодът сплеснат или прищипнат между семената разпукващ се боб с или без бодли по повърхността. У нас се срещат 2 вида.

1.* **Glycyrrhiza glabra L.** - Типичната форма се посочва като характерна за долината на р. Янтра. Съществува и един варитетен вид: Var. glandulifera W.K. Разпространено в района на Никопол (с. Сомовит), Свищов. Med. Radix Liquiritate. Цъфти през лятото. Лечебно! (Снимка 12)

Географско разпространение: Южна и Източна Европа, Крим, Кавказ, Закавказ,

Западна Азия, Туркменстан, Южен Сибир, Китай.

2. **Glycyrrhiza echinata L.** - Бодлив сладник. (Бобът с бодли.) Разпространение: край реките и влажните места. Среща се на места в както в южна, така и в северна България (край р. Дунав). Цъфти през лятото. Лечебно!

Забележка: Описанието за разпространението на растението *Glycyrrhiza echinata L.* - Бодлив сладник. Според ст.н.с. г-р Ана Василева Петрова; ст.н.с. Минчо Евтимов Анчев; ст.н.с.а ст. г.б.н. Емануил Христов Паламарев в тяхното издание "Как да разпознаваме растенията в нашата природа (екскурзионен определител)" на издателство "Просвета", София, печат на Академично издателство "Проф. Марин Дринов", София 1999 г., с рецензент ст.н.с. г-р Димитър Пеев: "По сухи, тревисти места, наредко. Черноморско крайбрежие, Дунавска равнина, Предбалкан, Източна Стара планина, Струмска долина, Горнотракийска низина, Тунджанска хълмиста област - докъм 300 м н.в."

КОМЕНТАРЪТ Е ИЗЛИШЕН! ПОСОЧЕНИТЕ ПО-ГОРЕ ДРУГАРИ (ГОСПОДА) НЕ СА СИ НАПРАВИЛИ ТРУДА ДА СВЕРЯТ ГЛУПОСТИТЕ СИ ПОНЕ С НЯКОЕ ИЗДАНИЕ ОТ ПРЕДИ 09.09.1944 Г.

Географско разпространение: Източна и Югоизточна Европа, Мала Азия, Крим, Кавказ, Закавказ, Джунгария.

Сладник. Женско биле

Glycyrrhiza glabra L.

Български народни наименования: Сладник, Женско биле, Слагка папура, Сладък корен, Сладница.

Наименования в други страни: Русия - Солодка голая, Англия - Liquorice, Licorice, Германия - Allerleilust Wurzel, Sussholz, Франция - Reglisse de Russie.

Разпространение: Южна и Източна Европа, Крим, Кавказ, Закавказ, Западна Азия, Туркменстан, Южен Сибир, Китай.

Находища: Билката в нашата страна се среща предимно в Дунавската равнина.

Описание на билката: Многогодишно тревисто растение, достигащо на височина до 1 м. Коренището късо и дебело, главният вертикален корен достига дължина до 5 м и дебелина 10 см. От него излизат многобройни дълги хоризонтални издънки, които образуват разклонения. Стъблата са прости или слабо разклонени и са осеяни с дребни, точкообразни жлезички или шипчета. Листата са дълги до 20 см, нечифтоперести. Прилистниците са дребни, ланцетно-шловидни, рано спадащи. Цветовете са светлорозови, събрани в гроздовидни съцветия. Плодът е продълговат и сплеснат, с бърбековидни зелено-сиви семена.

Употребяема част: Корените и подземните разклонения.

Време на събиране: Рано напролет или наесен след узряване на плодовете.

Химически състав: Глицеризин (представлява калиева или калциева сол на глицеризиновата киселина); флавоноиди: ликвиритин, ликвиротизид, ликвиритигенин, глаброва (глициретова) киселина, диоксистигмастерин, бе-

та-ситостерин, етерично масло, витамин С, жълт пигмент, аспарагин, захар, манит и гр.

Лечебно действие и приложение: Притежава отхрачващо и омекчаващо лигавиците действие, укрепва процеса на зарастване на рани (епителизиращо), има спазмолитични и антихистаматични свойства. Прилага се за лечение на: всички видове бронхити, бронхиален задух, язви на дванадесетопръстника и стомаха, възпаление на стомашната лигавица (гастрити).

Употреба: В ъ т р е ш н о. При отоци от различно естество, възпаление на бъбреците и пикочния мехур, възпаление на жлъчните пътища, хемороиди, язва и гр.

Начин на употреба: 1 супена лъжица от билката се вари в 0,5 л вода за 10 мин. Пие се по 1 винена чашка дневно 4 пъти преди ядене.

Билката в Българското лечителско изкуство и традиция: Коренът на билката се използва още при възпаление, пясък и камъни в бъбреците и пикочния мехур, за разхлабване, против пресипнал глас, при начална туберкулоза и гр.

13. Род HIPPOCREPIS L.

Конска подкова

Едно- или многогодишни тревисти растения със сложни (нечифтоперести) листа с прилистници. Цветовете двуполови, 5-членни, единични или събрани във върхни малоцветни главести съцветия. Чашката почти двуустна. Венчето неправилно - с флагче, лагуика и крилца, жълто. Плодът странично сплеснат, членесто-гъбовидно до подковообразно наделен боб. У нас се срещат 2 вида и 1 вариетна форма.

1. *Hippocrepis comosa* L. - Расте по сухи, тревисти и каменливи места, включително и върху варовик. У нас се среща в югозападна България, Драгоман, Белегие хан, Пирин и Родопите. Има 1 вариетна форма: Var. *tasodonica* Deg. et Ur. - дребно алпийско растение, среща се по варовитите скали на Пирин. Цъфти в началото на лятото.

Географско разпространение: Средна и Южна Европа.

2* *Hippocrepis ciliata* Willd. - **Ресничеста конска подкова.** (Цветовете и плодовете по 2-6; стъблата лежащи.) Расте по сухи, тревисти и каменисти, най-често варовити места. У нас се среща в Източна Стара планина, Струмска долина, Пирин, Родопи, Горно-тракийска низина, Тунджанска хълмиста област, Странджа - докъм 600 м н.в. Цъфти през пролетта. (Снимка 13)

Географско разпространение: Южна Франция, Италия, Далмация, Тракия, Крим, Мала Азия, Северна Африка.

Забележка: Изгубени са сведенията за лечебното приложение на видовете от този род.

Секирче

Едно- или многогодишни тревисти растения, често увивни или прикрепващи се с помощта на мустачета. Листата сложни (чифтоперести), завършват с осилче или мустаче, рядко прости, с копиевидни или стреловидни прилистници. Цветовете двуполови, 5-членни, единични или събрани в съцветия. Чашката правилна или почти двуустна. Венчето неправилно - с флагче, лагийка и крилца, жълто-розово, пурпурно, бяло или пъстро. Плодът разпуклив боб. У нас са познати и се срещат 29 вида.

Таблица за определяне на видовете

1. Листата прости (видоизменени прилистници или листни гръжки)..... 2

1* Листата сложни (чифтоперести) - с една или повече двойки листчета, завършващи с осилче или мустаче.....3

2. Листата (видоизменени прилистници) копиевидни, в основата с мустаче, венчето жълто.

(2.) *Lathyrus aphaca* - Копиелистно секирче

2* Листата (видоизменени листни гръжки) линейно-ланцетни, в основата с дълъг осил, венчето пурпурно до виолетово.

(10.) *Lathyrus nissolia* - Тяснолистно секирче

3. Стъблата крилати..... 4

3* Стъблата не са крилати..... 12

4. Цветовете единични..... 5

4* Цветовете повече от един, събрани в съцветия на дълги гръжки..... 10

5. Венчето жълто до оранжево-жълто.

(1.) *Lathyrus annuus* - Едногодишно секирче

5* Венчето с груга багра..... 6

6. Цветовете по-дълги от 20 мм.

(14.) *Lathyrus sativus* - Посевно секирче

6* Цветовете са по-къси от 20 мм.....7

7. Зъбците на чашката равни или малко по-дълги от тръбицата ѝ..... 8

7* Зъбците на чашката 1,5-3 пъти по-дълги от тръбицата ѝ.....9

8. Листчетата (3)4-8(10) мм широки, венчето пурпурно до червено-виолетово, рядко кремаво, бобът по цялата повърхност брадавичесто-грапава, късочетинесто-влакнест

(6.) *Lathyrus hirsutus* - Влакнесто секирче

8* Листчетата (0,5)1-3(4) мм широки, венчето оранжево-червено, бобът гол, към ръбовете си силно разпръснато, жлезисто-влакнест.

(15.) *Lathyrus setifolius* - Нишколистно секирче

9. Венчето синкаво до бледорозово, рядко бяло, гръжката на цвѐта съчленена близо до цвѐта.

(14.) *Lathyrus sativus* - Посевно секирче

9* Венчето червено до пурпурно, гръжката на цвѐта съчленена около средата си.

(4.) *Lathyrus cicera* - Нахутово секирче

10. Листата с 2-4 двойки линейни до нишковидни листчета, листната ос завършва с осилче, венчето кремаво, синкаво, розово или пъстро.

(12.) *Lathyrus rannonicus* - Панонско секирче

10* Листата с 1 двойка ланцетни, ланцетно-елиптични до широкоелиптични листчета, листната ос завършва с мустаче, венчето червено или розово..... 11

11. Листчетата с успоредно жилкуване, прилистниците 4-6 мм широки, зъбците на чашката 2-3 пъти по-къси от тръбицата ѝ.

(17.) *Lathyrus sylvestris* - Горско секирче

11* Листчетата с мрежесто жилкуване, прилистниците 10-15 мм широки, зъбците на чашката равни на тръбицата ѝ.

(7.) *Lathyrus latifolius* - Широколистно секирче

12. Листата с 1-2 двойки листчета без гръжка и листна ос, прикрепени направо за стъблото, глановидно разположени.

(5.) *Lathyrus digitatus* - Дланолетно секирче

12* Листата с 1 или повече двойки листчета, с листна ос, на която са разположени..... 13

13. Листата с 1 двойка листчета..... 14

13* Листата с 2 и повече двойки листчета..... 19

14. Листната ос завършва с осилче.....15

14* Листната ос завършва с мустаче 16

15. Цветовете единични, листчетата линейни до линейно-ланцетни, 1-3(4) мм широки, венчето оранжево-червено, бобът жлезисто-ресничест.

(16.) *Lathyrus sphaericus* - Плевелно секирче

15* Цветовете по 2-6, листчетата широколанцетни, яйцевидни, 10-20(30) мм широки, венчето синьо, бобът просто влакнест.

(8.) *Lathyrus laxiflorus* - Рехабоцветно секирче

16. Цветовете единични, зъбците на чашката равни помежду си..... 17

16* Цветовете най-малко по 2 в съцветие, зъбците на чашката неравни помежду си..... 18

17. Бобът елиптичен, гол, към ръбовете с разпръснати жлезисти власинки, цветната гръжка под цвета без осилче.

(15.) *Lathyrus setifolius* - Нишколистно секирче

17* Бобът линеен, жлезисто-ресничест, цветната гръжка под цвета с осилче.

(16.) *Lathyrus sphaericus* - Плевелно секирче

18. Венчето светлочервено, пурпурно или синкаво, чашката гола, 3-5 пъти по-къса от венчето .

(18.) *Lathyrus tuberosus* - Гругово секирче

18* Венчето лимоненожълто, чашката късочетинесто-влакнеста, 2 пъти по-къса от венчето.

(13.) *Lathyrus pratensis* - Ливадно секирче

19. Венчето жълто, кафеникаво, жълто-оранжево..... 20

19* Венчето червено, пурпурно, бледосиньо до синьо..... 22

20. Листчетата с пересто жилкуване, от долната страна с кафяви жлези.

(3.) *Lathyrus aureus* - Златисто секирче

20* Листчетата с успоредно жилкуване, от долната страна без кафяви жлези.....21

21. Коренищата гругести, прилистниците равни на листната гръжка, прицветниците люсповидни, бобът жлезисто-влакнест.

(11.) *Lathyrus pallescens* - Бледо секирче

21* Коренищата тънки, прилистниците много по-къси от листната гръжка, прицветници липсват, бобът гол.

(12.) *Lathyrus rannonicus* - Панонско секирче

22. Листчетата ланцетно-елиптични или елиптични, на върха тъпи. Растения, почерняващи при изсушаване.

(9.) *Lathyrus niger* - Черно секирче

22* Листчетата яйцевидно-ланцетни или ланцетни, на върха осилесто заострени. Растения, непочерняващи при изсушаване.....23

23. Коренището гругесто, прилистниците (7)10-20 мм дълги, бобът гол.

(20.) *Lathyrus vernus* - Пролетно секирче

23* Коренището тънко, прилистниците 6-10 мм дълги, бобът жлезисто-влакнест.

(19.) *Lathyrus venetus* - Синьо секирче

1. ***Lathyrus annuus* L. - Едногодишно секирче.** Расте по влажни, тревисти и рудерализирани места. У нас се среща по Черноморското крайбрежие, североизточна България, Знеполски район, Струмска долина, Средна гора, Средни и Източни Родопи, Горнотракийска низина, Тунджанска хълмиста област - докъм 800 м н.в. Вирее също в районите на: Ловеч, Каспичан, Сагово, Хасково, Харманли, Кюстендил. Цъфти в началото на лятото.

Географско разпространение: Южна Европа, Северна Африка, Ориента.

1.1 ***Lathyrus alpestris* W. K. -** Расте по каменливи и сухи ливади. Среща се в планинския пояс на Рила, Стара планина (на запад до Етрополския балкан) и Витошан (Витоша). Цъфти през лятото.

Географско разпространение: Македония, Албания.

2. ***Lathyrus aphaca* L. - Копиелустно секирче.** Расте из посеви и тревисти места в цялата страна - докъм 1000 м н.в. Цъфти през пролетта. От този вид има 2 вариетни форми.

Географско разпространение: Южна Европа, Средиземноморска област.

3. ***Lathyrus aureus* (Stev.) Brandza - Златисто секирче.** Расте из сенчести, букови и смесени широколистни гори, по тревисти места. У нас се среща по Северното Черноморско крайбрежие, североизточна България, Предбалкан, Източна Стара планина, Струмска долина, Беласица, Славянка, Средна гора, Средни и Източни Родопи, Горнотракийска низина, Тунджанска хълмиста област, Странджа - докъм 600 м н.в. Цъфти през пролетта.

Географско разпространение: Румъния, Крим, Мала Азия, Транскавказ.

4. ***Lathyrus cicera* L. - Нахутово секирче.** Расте по сухи, тревисти и каменисти места, из лозята и посевите в цялата страна - докъм 800 м н.в. Цъфти през лятото.

Географско разпространение: Мала Азия, Сирия, Палестина.

5. ***Lathyrus digitatus* (Bleb.) Fieri - Дланолустно секирче.** (*Lathyrus suanensis* C. Koch.) Расте из храсталаци и разрежени гъбови гори. У нас се среща по Черноморското крайбрежие, североизточна България, Източна Стара планина, Софийски и Витошки район, Струмска долина, Средни и Източни Родопи, Горнотракийска низина, Тунджанска хълмиста област, Странджа, Варненска и Шуменска област, Пловдивско - докъм 800 м н.в. Цъфти през пролетта.

Географско разпространение: Балкански полуостров, Ориента.

5.1 **Lathyrus hierosolymitanus Boiss.** - Описан за Централните Родопи - Кърджали.

Географско разпространение: Мала Азия, Сирия, Палестина.

6. **Lathyrus hirsutus L. - Влакнесто секирче.** Расте из посеви, ливади, храсталаци. Среца се като плевел в цялата страна - докъм 800 м н.в. Цъфти през втората половина на пролетта.

Географско разпространение: Средна и Южна Европа.

7. **Lathyrus latifolius L. - Широколистно секирче.** Расте из храсталаци и тревисти места в цялата страна - докъм 900 м н.в. У нас се среща в северна България: Търновско, Русенско, Севлиево; Южна България: Копревщица, Бургас. Цъфти през лятото.

Географско разпространение: Средна и Южна Европа.

8. **Lathyrus laxiflorus (Desf.) O. Kuntze - Рехавоцветно секирче.** 21. Расте из храсталаци и светли широколистни гори в цялата страна - докъм 1900 м н.в. Цъфти през лятото.

8.1 **Lathyrus luteus L. (Orob. aureus Stev.)** - Расте из сенчестите гори на Централен Балкан.

Забележка: За България това растение се привежда още и от Шмалгаузен (Флора Средна и Южна Россия à p.305)

Географско разпространение: Южна и Източна Европа, Сибир, Туркестан, Хималаите.

9. **Lathyrus niger (L.) Bernh. - Черно секирче.** Расте из храсталаци и разсветлени гъбови гори в цялата страна - докъм 1200 м н.в. Цъфти през втората половина на пролетта.

Географско разпространение: Европа, Кавказ.

10. **Lathyrus nissolia L. - Тяснолистно секирче.** Расте из ливади и ругерализирани тревисти места в цялата страна - докъм 1000 м н.в. Цъфти през пролетта. Съществува 1 вариетна форма: Var. *gramineus* Kern. Среца се в района на Харманли.

Географско разпространение: Средна и Южна Европа, Средиземноморска област.

10.1 **Lathyrus inermis Koch** - Расте из гори и храсталаци. Среца се почти в цяла България. Цъфти през пролетта. Има 1 вариетен тип: Var. *glabratus* Grsb.

Географско разпространение: Италия, Балкански полуостров, Крит, Крим, Ориента.

11. **Lathyrus pallescens (Bleb.) C. Koch - Блеко секирче.** Расте по сухи, тревисти места, ливади и храсталаци. У нас се среща в Североизточна България, Западна и Средна Стара планина, Софийски, Знеполски и Витошки район, Рила, Средна гора, Западни и Средни Родопи, Горнотракийска низина - докъм 1000 м н.в. Цъфти в края на пролетта.

11.1 **Lathyrus palusters L.** - Расте из мочурищата и върбалаците на Казиченското блато (Бай Тошо го пресуши май?), Софийско. Цъфти през лятото.

Географско разпространение: Средна и Северна Европа, Умерена Азия.

12. **Lathyrus pannonicus (Jacq.) Garcke - Панонско секирче.** Расте по сухи ливади и храсталаци. Среца се най-вече в районите на: Черноморското крайбрежие, североизточна България, Дунавска равнина, Предбалкан, Стара планина, Софийски, Знеполски и Витошки район, Западни гранични планини, Струмска долина, Средна гора, Родопи, Горнотракийска низина, Тунджанска хълмиста област. Рядко срещан вид - докъм 800 м н.в. Цъфти

В края на пролетта. Има 5 вариетни форми и 1 хибрид.

Географско разпространение: Средна и Южна Европа, Кавказ, Армения.

13* Lathyrus pratensis L. - Ливадно секирче. Среца се из храсталаци, горски поляни, посеви в цялата страна - докъм 1500 м н.в. Цъфти в края на пролетта и началото на лятото. Има 1 вариетна форма: Var. *Glaberrima* Schur., разпространена из Родопите. (Снимка 14)

Географско разпространение: Европа, Сибир, Даурия, Хималаи, Ориента.

14. Lathyrus sativus L. - Посевно секирче. Расте като плевел в окопни култури. У нас се среща по Черноморското крайбрежие, североизточна България, Дунавска равнина, Предбалкан, Софийски и Знеполски район, Струмска долина, долината на р. Места, Средна гора, Горнотракийска низина, Тунджанска хълмиста област. Рядко срещан вид - докъм 800 м н.в. У нас вирее най-добре в районите на Сливен, Пловдив, София, Хасково - вероятно подивяло. Цъфти през лятото.

Географско разпространение: Южна Европа, Северна Африка, Ориента.

14.1 Lathyrus cicera L. - Расте по сухи, тревисти места, из лозята и посевите. Среца се доста често из цяла България. Цъфти през пролетта. Има 1 вариетна форма: Var. *ciliata* Freyn, която може да бъде видяна в районите на Попово, Преслав.

Географско разпространение: Средна и Южна Европа, Северна Африка, Ориента.

15. Lathyrus setifolius L. - Нишколистно секирче. Расте по сухи, тревисти места, посеви. Плевел. У нас се среща в най-големи количества в районите на: Черноморското крайбрежие, Предбалкан, Софийски и Знеполски район, Струмска долина, Източни Родопи, Горнотракийска низина - докъм 800 м н.в. Западна България: Костинброд, Кюстендилско; Южна България: Харманли. Цъфти в края на пролетта и началото на лятото.

Географско разпространение: Средиземноморска област, Балкански полуостров, Крим, Мала Азия.

16. Lathyrus sphaericus Retz. - Плевелно секирче. Расте по сухи, тревисти места, из храсталаци, среща се като плевел в цялата страна - докъм 1000 м н.в. Типичната форма вирее само във Варненско (или може да го търсите под основите на някой новопостроен хотел под богословията на шефовете на тройната коалиция - б.а.), Ловешко и Кюстендилско. Цъфти в началото на лятото. Има 1 вариетна форма: Var. *setifer* Ver.

Географско разпространение: Южна Европа, Балкански полуостров, Тран-

скавказ.

17. **Lathyrus sylvestris L. - Горско секирче.** Расте из храсталаци, край реки и блатата в цялата страна - докъм 800 м н.в. Цъфти през лятото.

18. **Lathyrus tuberosus L. - Гругково секирче.** Расте по сухи, тревисти места, край посеви и пътища, като плевел вирее в цялата страна - докъм 1000 м н.в. Цъфти през лятото. Лечебно!

19. **Lathyrus venetus (Mill.) Wohlf. - Синьо секирче.** [*Lathyrus variegatus* Gren. et Gord. (*Orobis variegatus* Ten., *Orobis venetus* Mill. Gard.)] Среща се из храсталаци и светли широколистни гори в цялата страна - докъм 1500 м н.в. Цъфти в края на пролетта. Има 1 вариетна форма: *Var. grandis* Vel. (Fl. Bulg.-Suppl. I, p. 94), разпространена в южна България.

Географско разпространение: Балкански полуостров, Италия, Унгария, Румъния, Мала Азия.

20. **Lathyrus vernus (L.) Bernh. (*Orobis variegatus* Ten; *Orobis vernus* Mill. Gard.) - Пролетно секирче.** Расте из храсталаци и букови гори в цялата страна - докъм 1200 м н.в. Цъфти в края на пролетта. Лечебно!

Географско разпространение: Европа, Сибир, Кавказ, Мала Азия.

Употреба на видовете секирче в Българската народна медицина:

Lathyrus pratensis L. - Ливадно секирче, *Lathyrus vernus* (L.) Bernh. - Пролетно секирче и *Lathyrus tuberosus* L. - Гругково секирче (Глушина, Гравворика, Грахулец, Грах, Грахор, Костилом, Лисича опашка, Орешак, Орешковина, Фасулче, Шекерче, Ахча). Отвара от секирче се пие при ревматизъм, а сварената трева се налага на болното място.

15. Pog LEMBOTROPIS Griseb.

Лемботропис

Храсти с влакнести стъбла и сложни (тройни) листа без прилистници. Цветовете двуполови, 5-членни, събрани в удължени гроздовидни съцветия по върховете на клонките. Чашката неправилна, двуустна. Венчето неправилно - с флагче, ладийка и крилца, жълто. Плодът разпуклив боб. У нас е познат само 1 вид.

Lembotropis nigricans (L.) Griseb. - Черен лемботропис. Расте по сухи, тревисти, каменисти и скалисти места, разредени гори и храсталаци, предимно на варовик. Среща се на Северното Черноморско крайбрежие, в североизточна България, Средна и Източна Стара планина, Предбалкан, Витошки район, Родопи, Горнотракийска низина, Тунджанска хълмиста област - докъм 1000 м н.в. Цъфти в края на пролетта и началото на лятото. (Снимка 15)

Забележка: Изгубени са сведенията за лечебното приложение на видовете от този род.

Леща

Едногодишни растения със сложни (чифтоперести) листа, на върха завършващи с осилче или мустаче, с прилистници. Цветовете двуполови, 5-членни, единични в пазвите на листата или по 2-4 в гроздовидни съцветия. Чашката правилна. Венчето неправилно - с

флагче, лагийка и крилца, бледосиньо, лилаво до бяло. Плодът разпуклив боб. У нас са познати 2 диворастящи вида и 1 култивиран.

1. **Lenus nigricans (Bieb.) Godr. - Черна леща.** Расте по сухи, тревисти и каменисти места в цялата страна - между 100 и 1000 м н.в. Цъфти през пролетта.

Географско разпространение: Средиземноморска област, Средна и Южна Русия, Ориента.

2. **Lenus letincula Alef. -** Вирее по сухите и варовити баири на Малко Търново (Странджа планина).

Географско разпространение: Средиземноморска област, Западна Азия, Крим, Трансилвания.

Забележка: ***Lenus esculenta Monch -** Култивирана леща. Култивира се из цялата страна, служи за храна. (Снимка 16)

Употреба на видове от рода Леща в Българската народна медицина: **Lenus esculenta Monch -** Култивирана леща. Използва се за предпазване от вампири, като се разсипва пред входната врата. Против безплодие при жената се пие 40 дни чорба от леща. При изгаряне се маже с мехлем от печена леща и олио и се посипва с този прах. С варена във вино или вода леща се налага мястото при очепол, ухапано от куче и при заушка (заедно с други съставки). Със смес от леща, стипца, небетшекер, карамфил и син камък се натрива при ранички по езика и устата на деца.

Звездан, гърбоглед

Едно-, дву- или многогодишни тревисти растения със сложни (нечифтоперести) листа - долните две сближени до основата на листната ос и наподобяват прилистници, последните развити или липсват. Цветовете двуполови, 5-членни, събрани в главести съцветия.

Чашката 5-делна, правилна. Венчето неправилно - с флагче, лагийка и крилца, жълто, червено или пурпурно. Плодът разпуклив боб, линейно-цилиндричен. У нас са познати 6 вида.

Таблица за определяне на видовете

1. Едно- или двугодишни растения, чашката с 1,5 пъти по-дълга от тръбицата и зъбци.

1. *Lotus angustissimus* - Дребен звездан

1* Многогодишни растения, чашката с равни, по-къси или малко по-дълги от тръбицата и зъбци.....2

2. Чашката 5-6(8) мм дълга, зъбците и равни или малко по-дълги от тръбицата, листчетата на горните листа до 3 пъти по-дълги, отколкото широки.

2. *Lotus corniculatus* - Обикновен звездан

2* Чашката 4-5 мм дълга, зъбците равни или по-къси от тръбицата, листчетата на горните листа повече от 3 пъти по-дълги, отколкото широки.

3. *Lotus tenuis* - Тяснолистен звездан

1. ***Lotus angustissimus* L. - Дребен звездан.** Расте по сухи, тревисти и каменисти места. У нас се среща по Черноморското крайбрежие, северо-източна България, Източна Стара планина, Софийски район, Струмска гора, Рила, Източни Родопи, Средна гора, Горнотракийска низина, Тунджанска хълмиста област, Странджа - докъм 1000 м н.в. Вирее още в районите на Каспичан, Сливен, Пиргопско, Етрополе, Ихтиман, Софийско, Горна Джумая. Цъфти в края на пролетта и началото на лятото.

Географско разпространение: Западна и Южна Европа, Южна Русия, Джунгария, Алтай, Ориента.

1.1 ***Lotus aegaeus*** - Расте из храсталаци и сухи, тревисти места. Среща се в Петричко, Мелнишко и в Източните Родопи (Харманлийско). Цъфти през лятото.

Географско разпространение: Тракия и съседните острови.

2* ***Lotus corniculatus* L. - Обикновен звездан.** Расте по тревисти места, ливади, пасища, храсталаци в цялата страна - докъм 2300 м н.в. Цъфти през цялото лято и началото на есента. Има 4 вариетни вида. (Снимка 17)

Вариетен вид: 3. *Lotus tenuis* Willd. - Тяснолистен звездан. Расте по сухи, тревисти и каменисти места, храсталаци, пасища в цялата страна - докъм 1000 м н.в.

Географско разпространение: Европа, Средна и Северна Азия, Япония, Абисиния, Австралия.

2.1 ***Lotus strictus*** - Расте по влажни, тревисти места. У нас се среща в южна България: Сагово, Сливен, Карнобат, Месембрия (Несебър). Цъфти през лятото.

Географско разпространение: Мала Азия, Армения, Тракия.

Употреба на билката в Българската народна медицина и Лечителско

изкуство: Обикновен звездан - *Lotus corniculatus* L. (Звездел, Кokoша стъпка, Охлювка, Фасулица, Влахци, Гиздей, Женска гръбозледка). Отвара от плодовете на звездана се пие при главоболие, сърцебол, като съпътстващо лечение при завиване на пъп. В комбинация с листа от орех, бял зановец, тинтява, жълта комонига и овча тор звезданът се препоръчва за ежедневни бани в продължение на 10 дни при тиха лудост (меланхолия).

18. Род MEDICAGO L.

Люцерна, медуниче, звездел

Едно- или многогодишни тревисти растения, рядко полухрасти, със сложни (тройни) листа с прилистници. Цветовете двуполови, 5-членни, единични или по много, гроздовидни, удължени или кълбести съцветия. Чашката правилна. Венчето неправилно - с флагче, лагийка и крилца, жълто, оранжево, гълъбовосиньо, пълстро. Плодът сърповиден, цилиндричен или дисковиден боб, най-често усукан около оста си във формата на спирала. У нас растат 14 вида.

Таблица за определяне на видовете

1. Венчето гълъбовосиньо или пълстро.

8. *Medicago saliva* - Обикновена люцерна

1* Венчето жълто до оранжево.....2

2. Бобът бърбековиден, съцветията сбити главички с повече от 20 цвята, след прецъфтяване се удължават.

3. *Medicago lupulina* - Хмел на люцерна

2* Бобът с друга форма, съцветията рехави, гроздовидни, с 1-2 цвята, не се удължават след прецъфтяване3

3. Бобът цилиндричен, прав или сърповиден, рядко спирално завит до 1 намотка, но тогава има ясен отвор в средата си.

2. *Medicago falcate* - Сърповидна люцерна

3* Бобът спирално завит, без отвор в средата си.....4

4. Голяма част от листата с кафяво петно по горната повърхност.

1. *Medicago arabica* - Арабска люцерна

4* Всички листа без кафяво петно по горната си повърхност..... 5

5. Цветовете увиснали, бобът без шипчета или брадавички.

5. *Medicago orbicularis* - Полска люцерна

5* Цветовете изправени, бобът с шипчета или брадавички..... 6

6. Прилистниците целокрайни или само в основата назъбени, бобът 3-4 мм в диаметър.

4. *Medicago minima* - Дребноплодна люцерна

6* Прилистниците дълбоко нарязани, бобът повече от 4 мм в диаметър.....7

7. Цветовете 1-2 на брой, листчетата от двете страни гъстолакнести.

7. *Medicago rigidula* - Твърда люцерна

7* Цветовете 1-5(7) на брой, листчетата от горната страна голи, от долната разпръснато-влакнести.

6. *Medicago polymorpha* - Изменчива люцерна

1. ***Medicago arabica* (L.) Huds. - Арабска люцерна.** Расте из сухи, тревисти места и ливадите в цялата страна - докъм 1000 м н.в. Цъфти през пролетта и началото на лятото.

Географско разпространение: Средна и Южна Европа, Крим, Кавказ, Персия.

2. ***Medicago falcata* L. - Сърповидна люцерна.** Расте из ливади, храсталаци, необработени места и пасища в цялата страна - докъм 1400 м н.в. Цъфти през цялото лято. Срещат се още 3 вариетни вида.

Географско разпространение: Средна и Южна Европа, Сибир, Ориента.

2.1 ***Medicago glutinosa* M.B. -** Среща се по сухи, каменливи места. У нас вирее в северна България: Варна, Шумен, Габрово, Севлиево, Ловеч, както и в Родопите и Дупнишко. Цъфти в края на пролетта.

Географско разпространение: Кавказ, Армения, Мала Азия, Гърция.

3. ***Medicago lupulina* L. - Хмелна люцерна.** Расте из ливади, сечища, пасища и храсталаци, по рудерализирани места в цялата страна - докъм 1600 м н.в. Цъфти през пролетта и лятото.

Географско разпространение: Европа, Ориента, Сибир, Китай, Северна Африка, Абисиния, Азорските и Канарските острови.

3.1 ***Medicago marina* L. - Морска люцерна.** Среща се на места по пясъците на Черноморското крайбрежие. Цъфти в края на пролетта и началото на лятото.

Географско разпространение: Средиземноморска област.

4. ***Medicago minima* (L.) Bart. - Дребноплодна люцерна.** Расте из каменливи и пясъчливи места, край пътища, по пасища и ливади в цялата страна - докъм 800 м н.в. Цъфти в края на пролетта и началото на лятото.

Географско разпространение: Европа, Северна Африка, Ориента, Абисиния, Канарските острови.

5. ***Medicago orbicularis* (L.) Bart. - Полска люцерна.** Среща се по тревисти места, като плевел в цялата страна, по-често по топлите места - докъм 900 м н.в. Цъфти през пролетта.

Географско разпространение: Южна Европа, Северна Африка, Ориента, Абисиния, Канарските острови, Мадейра.

6. ***Medicago polymorpha* L. - Изменчива люцерна.** Среща се по сухи, каменливи пасища и тревисти места: Черноморското крайбрежие, североизточна България, Дунавска равнина, Знеполски район, Струмска долина, Средни и Източни Родопи, Горнотракийска низина, Тунджанска хълмиста област, Странджа - докъм 1200 м н.в. Цъфти през пролетта и началото на лятото.

7. ***Medicago rigidula* (U.) All. - Твърда люцерна.** Вирее из пасища и тревисти места в цялата страна - докъм 800 м н.в. Цъфти през пролетта и началото на лятото.

7.1 ***Medicago rupestris* M. B.** Расте по сухи варовити скали в южните склонове на Родопите между Хасково и Пещера. Среща се и в района на Велико Търново.

Географско разпространение: Крим.

8* ***Medicago sativa* L. - Обикновена люцерна.** Широко се култивира в ця-

лата страна. Погивяло, расте край пътища, тревисти места в цялата страна - докъм 1500 м н.в. Цъфти през лятото. (Снимка 18)

Географско разпространение: Средна и Южна Европа, Северна Африка, Ориента.

8.1 *Medicago tuberculata* Willd. У нас се среща само 1 Вариетен тип: Var. *glandulosa* Podr., разпространен ограничено в Южна България.

Географско разпространение: Средиземноморска област, Западна Азия, Северна Африка.

8.2 *Medicago turbinata* Willd. Расте по сухите припечи. Среща се на места в най-топлите части на Тракийската равнина.

Географско разпространение: Средиземноморска област.

8.3 *Medicago hispida* Gartn. Расте по сухи, тревисти места. У нас се среща в Южна България: Хасково, Раднево, Стралджа; Северна България: Велико Търново; западна България: София.

Географско разпространение: Средна и Южна Европа, Канарските Острови, Северна Африка, Абисиния, Ориента.

Употреба на билката в Българската народна медицина и Лечителско изкуство: Полска люцерна - *Medicago orbicularis* (L.) Bart. (Звезел, Медуница, Конска дотелина, Полска люцерна, Люцерна). Цялото растение се използва в комбинация с Урбаличе (Чесново подъбиче - *Teucrium scordium* L., или Космата самобайка - *Glechoma hirsuta* W. et K.), Разводник (Червено кучешко грозде - *Solanum dulcamara* L.), Бяла градинска ружа, Теменуга, Слез и Минзухар при нежит (болест на венците, при която се получава кръвене, разклащане и опадване на зъбите). Билките се сваряват и болният се надвесва с отворена уста над парата, докато му потекат лиги. Отвара само от плодовете на билката се пие от клинави жени.

19. ПОГ MELILOTUS Mill.

Комонига

Едногодишни тревисти растения със сложни (тройни) листа и прилистници. Цветовете двублокви, 5-членни, събрани в удължени гроздовидни съцветия. Чашката правилна. Венчето неправилно - с флагче, ладийка и крилца, бяло или жълто. Плодът неразпуклив, рядко разпуклив боб. У нас са познати 5 вида.

Таблица за определяне на видовете

1. Венчето бяло

1. *Melilotus albus* - Бяла комоница

1* Венчето жълто.....2

2. Прицветниците равни на цветните гръжки, съцветията (5)9-2(18) см дълги.

3. *Melilotus officinalis* - Лечебна комоница

2* Прицветниците значително по-къси от цветните гръжки; съцветията 1-1,5 см дълги.

2. *Melilotus neapolitana* - Неаполска комоница

1. ***Melilotus albus* Desr. - Бяла комоница.** Расте по сухите, тревисти и буренливи места, край изкопи, канавки, пътища в цялата страна - докъм 1500 м н.в. Цъфти в края на пролетта и началото на лятото.

Географско разпространение: Европа, Ориента, Сибир, Китай.

1.1 ***Melilotus altissimus* Thuill.** - Посочва се за България от Шмалгаузен.

Географско разпространение: Средна и Западна Европа.

2. ***Melilotus neapolitana* Ten. - Неаполска комоница.** Среща се само в североизточна България: Провадийско, и югозападна България: Струмското дефиле и около с. Курило (Софийско). Цъфти в края на пролетта и началото на лятото.

Географско разпространение: Средиземноморска област, Западна Азия, Северна Африка, Абисиния.

3* ***Melilotus officinalis* (L.) Pall. - Лечебна комоница.** Расте по влажни, тревисти места край пътищата, като плевел в посевите в цялата страна - докъм 800 м н.в. Цъфти в края на пролетта и началото на лятото. Лечебно! Med.: Herba Meliloti. (Снимка 19)

Географско разпространение: Европа, Ориента, Сибир.

3.1 ***Melilotus parviflorus* Desf.** Расте по сухи, тревисти места, Петричко - източна Македония.

Географско разпространение: Средиземноморска област, Западна Азия, Северна Африка, Южна Африка.

Melilotus officinalis (L.) Pall.

Лечебна кумонига (жълта комонига)

Бобови - Fabaceae (Papilionaceae)

Български народни наименования: Егър звездел, Жълто биле, Медовен трилистник.

Наименования в други страни: Русия - Донник лекарственный; Англия - Common melilot, Feld melilot; Германия - Echter Steinklee; Франция - Melilot officinale.

Разпространение: Европа, Ориента, Сибир.

Находища: Расте по влажни, тревисти места, из обработваеми земи, стърнища, по залежите и край пътищата, като плевел в посежите в цялата страна - докъм 1000 м н.в., като рудерално (растение, което се разпространява и вирее благодарение на намесата на човека - строителство, химия, селско стопанство, пътища и прочие) и плевелно растение.

Описание на билката: Двугодишно тревисто растение с разклонено стъбло 0,40-1(2) м. Листата са последователни, триделни, с елиптични, назъбени по ръба листчета, с дълги дръжки и целокрайни прилистници в основата. Цветовете са жълти, събрани в няколко гроздовидни съцветия, които се развиват по върховете на стъблото и неговите странични разклонения. Плодът е боб с 1-4 зелено-жълти семена. Мегоносно растение.

Употребяема част: Надземната част, брана по време на цъфтежа.

Време на събиране: Юни-август.

Химически състав: Кумарин, кумаринова киселина, мелилотин, мелилотова киселина, глюкозида мелилотовид, белтъчини, етерично масло, флавоноиди, дъбилни и слузни вещества, смоли и др.

Действие: Нервно-успокоително и сънотворно, болкоуспокояващо и противоспазмично.

Употреба: *Вътрешно.* Главоболително, неврастения, хистерия, смущения през климактериума, при чревни болести. *Външно.* При циреи и възпалителни процеси по кожата от различен произход.

Начин на употреба: Запарка от 1 супена лъжица билка в 300 мл вряща вода, кисне 120 минути - доза за 1 ден. В по-големи количества билката е отровна!

Билката в Българското лечителско изкуство и традиция: В Българската народна медицина билката се употребява още при задух, газове в червата, за увеличаване кърмата при кърмачките, при недостатъчна и болезнена менструация и др. Външно комонигата се използва при възпаление на зърната у кърмачките, отоци вследствие на ухапване от насекоми, хемороиди, възпаление на миглите на очите, маточни отоци и прочие.

Освен като лечебно растение комонигата се използва в тютюневата, пивоварната и млекопреработваща промишленост.

Грашица, еспарзета

Едно- или многогодишни тревисти растения, често със скъсени стъбла и сложни (нечифтоперести) листа с прилистници. Цветовете двуполови, 5-членни, събрани в гроздовидни съцветия. Чашката правилна. Венчето неправилно - с флагче, лагийка и крилца, бяло, жълто, розово или пурпурно. Плодът кожест до вдървен, неразпуклив боб, обикновено с гребен, зъбци или шипчета по гръбния ръб. У нас са познати 12 вида.

Таблица за определяне на видовете

1. Едногодишни растения, съцветията с 2-4(8 цвята), бобът 2 пъти по-дълъг от чашката. (Венчето 10-14 мм дълго).

1. *Onobrychis aequidentata* - Егрозъба еспарзета

1* Многогодишни растения, съцветията с повече от 8 цвята, бобът равен, по-къс или по-малко от 2 пъти по-дълъг от чашката..... 2

2. Чашката гола, зъбците ѝ 1-2 пъти по-дълги от тръбицата.

4. *Onobrychis gracilis* - Дългостъбла еспарзета

2* Чашката влакнеста, зъбците ѝ повече от 2 пъти по-дълги от тръбицата..... 3

3. Бобът 6-9(10) мм дълъг, винаги по-дълъг от чашката.

6. *Onobrychis viciifolia* - Фиева еспарзета

3* Бобът 4-7 мм дълъг, равен на чашката, рядко по-дълъг..... 4

4. Бобът с власинки по-дълги от 0,5 мм .

2. *Onobrychis alba* - Бяла еспарзета

4* Бобът с власинки по-къси от 0,5 мм..... 5

5. Венчето 5-9 мм дълго, ръбът на боба с 2-4 мм дълги зъбци.

5. *Onobrychis lasiostachya* - Влакнестокласа еспарзета

5* Венчето 8-10 мм дълго, ръбът на боба с 0,5-2 мм дълги зъбци.

3. *Onobrychis arenaria* - Пясъчна еспарзета

6. *Onobrychis viciifolia* - Фиева еспарзета

1. *Onobrychis aequidentata* (Sibth. et Sm.) D'Urv. - Егрозъба еспарзета.

Среща се по сухи, тревисти и каменисти места, храсталаци. Расте на територията на: Южно Черноморско крайбрежие, Струмска долина, Пирин, Източни Родопи, Горнотракийска низина, Тунджанска хълмиста област, Хасково - докъм 300 м н.в. Цъфти през пролетта.

Географско разпространение: Южна Италия, Сицилия, Далмация, Балкански полуостров, Крим, Мала Азия.

2. *Onobrychis alba* (Waldst. et Kit.) Desv. - Бяла еспарзета.

Расте по сухи, тревисти и каменисти места. У нас се среща по Черноморското крайбрежие, североизточна България, Предбалкан, Средна и Източна Стара планина, Софийски, Знеполски и Витошки район, Струмска долина, Славянка, годината на р. Места, Средна гора, Родопи, Горнотракийска низина, Тунджанска хълмиста област - докъм 1700 м н.в. Цъфти в края на пролетта и началото на лятото. Има 1 вариетна форма: Var. *striatula* (Vel.) Hand.-Mzt., която е разпространена в западна България.

Географско разпространение: Италия, Далмация, Банат, Балкански полуостров.

3. **Onobrychis arenaria (Kit.) DC - Пясъчна еспарзета.** Расте из ливади, пасища, сухи, каменливи места в цялата страна - докъм 1200 м н.в. Цъфти в края на пролетта и началото на лятото.

Географско разпространение: От Трансбайкалия, Джунгария и Транскавказ до Босна, Северна Италия и Южна Франция и в по-топли части на алпийските страни, както и в Германия и Финландия.

3.1 **Onobrychis calcarea Vand.** Расте по сухи, тревисти и каменливи места. Често се среща в цяла България (без южна).

Географско разпространение: Сърбия.

3.2 **Onobrychis degenii Drfl.** - Расте по северните каменливи склонове на Родопите, Дермен гере, Хасково, Харманли, Текира.

Географско разпространение: Централна Македония.

4. **Onobrychis gracilis Bess. - Дългостъбла еспарзета.** Расте по тревисти места в цялата страна без западните ѝ части - докъм 800 м н.в. Цъфти в края на пролетта и началото на лятото.

Географско разпространение: Балкански полуостров, Крим, Мала Азия, Сирия, о-в Родос.

5. **Onobrychis lasiostachya Boiss. - Влакнестокласа еспарзета.** Расте по сухи, тревисти и каменисти места и ливадите в цялата страна - докъм 800 м н.в. Цъфти през лятото. Лечебно!

Географско разпространение: Мала Азия, Балкански полуостров.

5.1 **Onobrychis laconica Orph.** Среща се в Родопите: при Яворово, Карлъка, между Хвойна и Чепеларе. Това е паралелна раса на *Onobrychis alba* W. K., разпространена в планините на западната част на Балканския полуостров и Апенините. Българските екземпляри не са напълно типични. (То какво ли ни е типичното?, б.а.)

Забележка: *Arachis hurodaea* L. - Фъстък - Култивира се в южна България. Отечество: Бразилия

6* **Onobrychis viciifolia Scop. - Фиева еспарзета.** Расте из тревисти и храсталачни места. У нас се среща в: Дунавска равнина, Предбалкан, Източна Стара планина, Софийски и Знеполски район, Западна Средна гора, Горнотракийска низина - докъм 600 м н.в. Цъфти в края на пролетта и началото на лятото. Култивира се в западните части на страната. (Снимка 20)

7. **Onobrychis caput galli Lam.** - Расте по сухите, каменливи и пясъчливи места и в храсталаците на южна България: Хебибчево, Харманлийско. Цъфти през пролетта.

Географско разпространение: Средиземноморска област, Ориента.

Употреба на видовете от рода в Лечителското изкуство на Българската народна медицина: Грашица, Влакнестокласа еспарзета - *Onobrychis lasiostachya* Boiss. (Еспарзета, Вятърничева трева, Трилистник, Дива детелина, Намитова трева, Намит, Сладка детелина). При ревматизъм билката има и външно, и вътрешно приложение: правят се бани с вода, в която са киснати стръкове от растението, пие се отвара от грашица и млечник (телчарка).

Гръмотрън

Едно- или многогодишни тревисти растения или дребни храсти или полухрасти със сложни (тройни или нечифтоперести), рядко прости листа, най-често с бодли. Цветовете двуполови, 5-членни, единични или по 2-4, образуващи гроздовидни или класовидни съцветия. Чашката правилна. Венчето неправилно - с флагче, лагуйка и крилца, жълто, розово, пурпурно, рядко бяло. Плодът разпуклив боб. У нас са познати 6 вида.

Таблица за определяне на видовете

1. Венчето жълто..... 2
- 1* Венчето розово, пурпурно или бяло..... 3
2. Цветовете събрани във върхни класовидни съцветия, венчето равно или по-късо от чашката, бобът по-къс от чашката.

3. *Ononis pusilla* - Дребен гръмотрън

2* Цветовете разположени по 1 или 2 по дължината на стъблото, венчето по-дълго от чашката, бобът до 2 пъти по-дълъг от чашката.

1. *Ononis adenotricha* - Жлезист гръмотрън

3. Цветовете единични, рядко по 2, събрани в рехави съцветия, бобът равен или по-дълъг от чашката. (Стъблата прави, не се вкореняват).

4. *Ononis spinosa* - Бодлив гръмотрън

3* Цветовете обикновено по 2, рядко единични, събрани в сбити съцветия, бобът по-къс или равен на чашката.

2. *Ononis arvensis* - Обикновен гръмотрън

1. ***Ononis adenotricha* Boiss. - Жлезист гръмотрън.** Расте по сухи, тревисти и каменисти варовити места. У нас се среща в: североизточна България, Знеполски район, Западни гранични планини, Струмска долина, Славянка, Пирин, Средни и Източни Родопи, Горнотракийска низина - докъм 1200 м н.в. Цъфти в края на пролетта и началото на лятото.

Географско разпространение: Западна Азия.

2. ***Ononis arvensis* L. - Обикновен гръмотрън.** Расте из влажни ливади, храсталаци, край горите, по пясъчливи места край реките в цялата страна - докъм 1600 м н.в. Цъфти в края на лятото. Лечебно! (Снимка 21)

3. ***Ononis pusilla* L. - Дребен гръмотрън.** Расте по сухи, тревисти и каменисти варовити места. У нас се среща по: Черноморското крайбрежие,

североизточна България, Предбалкан, Източна Стара планина, Софийски, Знеполски и Витошки район, Струмска долина, Славянка, Средна гора, Средни и Източни Родопи, Горнотракийска низина, Тунджанска хълмиста област, Странджа - докъм 1000 м н.в. Цъфти в края на пролетта и началото на лятото.

4. *Ononis spinosa* L. - Бодлив гръмотрън. (*Ononis campestris* K.Z.) Расте по сухи, тревисти места, по пясъците край реките. У нас се среща по: Черноморското крайбрежие, североизточна България, Струмска долина, Славянка, Източни Родопи, Тунджанска хълмиста област - докъм 500 м н.в. Цъфти в края на лятото. Лечебно! Мед.: *Radix Ononidis*. Има 1 вариетет *Var. antiquorum* L., разпространен в Петричко.

Географско разпространение: Европа, Ориента, Джунгария.

5. *Ononis hircina* Jacq. - Глоготрън. Расте по пасища, край пътища и запустели места из цяла България. У нас се среща обикновено неговият вариетет *Var. spinescent* Led. Цъфти през лятото. Лечебно!

Географско разпространение: Средна и Северна Европа, Сибир, Рум, Кавказ.

Ononis arvensis L.

Обикновен гръмотрън

сем. Бобови - Fabaceae (Papilionaceae)

Български народни наименования: Бабини бодили, Бодлив гръмотрън, Кокоши тръне, Коловоз, Милобод, Сух караянък, Трънлив троскот, Чер трън, Шилобод, Каук, Табан, Каран.

Наименования в други страни: Русия - Сталник калючий; Англия - Restharrow; Германия - Dornige Hauhechel; Франция - Arrete boeuf.

Разпространение: Среща се в цяла Европа (без крайния север).

Находища: Из влажни ливади, храсталаци, край горите, по пясъчливи места, край реките в цялата страна - докъм 1600 м н.в.

Описание на билката: Многогодишно тревисто растение до полухраст, достигащо на височина до 60 см, с разклонено бодливо стъбло и късо кафяво или черно многоглаво коренище, продължаващо в дълъг до 50 см слабо разклонен осев корен. Долните листа са триделни, върхните - прости, остро назъбени, продълговато елиптични, жлезисто окосмени, двете странични листчета на триделните листа са почти приседнали, средното с дълга гръжка. Цветовете са розово-червени, рядко бели, с къси гръжки, разположени най-често по две в пазвите на листата и групирани в овални класовидни съцветия. Цъфти през юни-август. Мегоносно растение.

Употребяема част: Корените.

Време на събиране: Преди цъфтежа - април-май, или след узряването на семената през есента - септември-октомври.

Химически състав: Съдържа глюкозидите ононин, ононид и онопин, алфа-оноцерин, онон, лимонена киселина, гъбилни вещества, малко количества етерично масло и мазнини, фитостерин, неуточнени сапонини и др.

Действие: Гръмотрънът има силно пикочогонно действие.

Употреба: В т р е ш н о. Прилага се главно при заболявания, протичащи със застой на течности в организма, при възпаления на бъбреците,

сърдечна недостатъчност, отоци от различен произход, затлъстяване, а също и при възпаление на пикочните пътища, камъни в бъбреците, бяло течение, ревматизъм, камъни в жлъчката и др. В ъ н ш н о. При кожни обриви.

Начин на употреба: 1 супена лъжица от нарязаните корени на билката вари 10 мин. в 500 мл вода, кисне 30 минути - гоза за 1 ден. Пие се по 120 мл преди храна 4 пъти дневно.

Билката в Българското лечителско изкуство и традиция: В Българската народна медицина гръмотрънът се използва още при безплодие, кожни обриви, подагра, шипове, хемороиди, затруднено уриниране, кръвопикане и др. Във ветеринарната медицина цялото растение помага при стомашни разстройства по добитъка.

22. Род ORNITHOPUS L.

Птичокрак

Едногодишни растения със сложни (нечифтоперести) листа и прилистници. Цветовете двуполови, 5-членни, единични или по 2-5 в главести съцветия. Чашката правилна. Венчето неправилно - с флагче, лагидка и крилца, оранжево-жълто. Плодът членесто наделен, разпадащ се боб. У нас е познат само 1 вид.

Ornithopus compressus L. - Сплеснат птичокрак. Расте по сухи, тревисти, каменисти и храсталачни места. У нас се среща по: Черноморското крайбрежие, североизточна България, Струмска долина, Пирин, Славянка, Средни и Източни Родопи, Горнотракийска низина, Тунджанска хълмиста област - докъм 800 м н.в. Цъфти през пролетта. (Снимка 22)

Забележка: Изгубени са сведенията за лечебното приложение на видовете от този род.

23. Род PISUM L.

Грах

Едногодишни тревисти растения, катерливи с помощта на мустачета, със сложни (чифтоперести) листа и прилистници. Цветовете двуполови, 5-членни, по 1-2 в пазвите на листата. Чашката 5-делна, при основата полегнала. Венчето неправилно - с флагче, лагидка и крилца, пурпурно-виолетово, бяло, розово, лилаво или тъстро. Плодът отстрани сплескан, многосеменен, разпуклив или неразпуклив боб. Стъблото нежно, листата чифто-перести, с едри прилистници при основата си и с мустаци на върха. У нас са познати 2 вида.

Таблица за определяне на видовете

1. Венчето бяло, бяло с розови крилца или пъстро, съцветната гръжка по-къса или малко по-дълга от прилежащия лист.

2. *Pisum sativum* - Посевен грах

2. Венчето пурпурно-виолетово, с тъмнопурпурни крилца, съцветната гръжка 2-4 пъти по-дълга от прилежащия лист.

1. *Pisum elatius* - фуражен грах

1. ***Pisum elatius* Bieb. - Фуражен грах.** Расте по сухи, каменисти и храсталачни места, понякога из посевите като плевел в цялата страна, по-често в южната ѝ част - докъм 800 м н.в. Цъфти в края на пролетта и началото на лятото.

Географско разпространение: Западна Европа, Средиземноморска област, Ориента.

2. ***Pisum sativum* L. - Посевен грах.** Много рядко се среща подивяло, като плевел в посевите в цялата страна - докъм 1200 м н.в. Цъфти в края на пролетта и началото на лятото. Отглежда се в култура. (Снимка 23)

Забележка 1:

1. ***Fhaseolis vulgaris* L. - Боб, фасул.** Култивира се в цяла България, вирее докъм 1200-1400 м н.в. Цъфти в края на пролетта и началото на лятото.

2. ***Fhaseolis multiflorus* Lam. - Боб.** Култивира се в цяла България, вирее докъм 1200-1400 м н.в. Цъфти в края на пролетта и началото на лятото. Въпреки очевидното многообразие на вариетни форми: например Смилянският боб, в специализираната литература се говори само за една вариетна форма: Var. *sosseus* Kach.

3. ***Fhaseolis radiatus* L. - Боб. Пануга.** Култивира се из южните райони на България - докъм 700 м н.в. Цъфти в края на пролетта. Отчество: Кипай, Цейлон.

Растението в Българското лечителско изкуство и традиция: Боб, фасул - *Fhaseolis vulgaris* L. (бял боб, васул, пасул, сочио, врачовник).

Бобът присъства на трапезата на българите като обредна храна на Бъдни вечер, на Никулден рибата се готви с боб, при църковна служба и погребение се приготвят ястия с боб, тъй като е прието той да се прикаже. В обредното вариво на Андреевден се слага боб - като него да едрее и расте всичко. На този ден с варения боб се омилюства мечката - да не вреди на хората, посевите и добитъка.

На Св. Варвара нечетен брой деца варят боб и преди да сложат в него сол и подправки, изяждат по три зърна за предпазване от шарка. От същия варен боб се отделят и слагат зърна в храната на добитъка за пред-

пазване от болести.

На Св. Потапий на гостите се поднася боб редом с другите ястия, за да се предпазят воловете от болести.

На Тодоровден (Тудорица) бобът заедно с другите храни се освещава в църква и се слага в храната на конете за предпазване от болестта гутурач.

В някои райони по българските земи около гробовете обредно се сажат боб за предпазване от вампирясване на мъртвия. На други места боб се сажат по Благовец (25 март), за да е сладък. Масово бобът се ползва при баене и гадаене от вещите врачки и баячки.

Отварата от сухите бобови шушулки действа пикочогонно, пречиства кръвта и се пие при възпаление на пикочния мехур и бъбреците, захарна болест, воднянка, ревматизъм, болести на сърцето. При сърцебол се гълтат цели зърна неварен бял боб. Отвара от стар (над двегодишен боб) се пие против глисти.

Външно с варен или печен боб се посипват и намазват всякакви рани. Ухапано от куче или змия се налага със:

1. Суров гъвкан боб
2. Стрит и смесен с мед бял боб
3. Стрит на прах боб

Синя пъпка (антракс) се налага със счукан и попарен във вряла вода или киснал в ракия боб.

Бременните жени не бива да пият отвара от бобови листа поради опасност от помятане.

Забележка 2:

1. **Glycine hispida Maxim (Soja hispida Monch.) - Соя.** Преди "демократичните промени" през септември 1944 г. и ноември 1989 г. соята се култивирала почти в цяла България - докъм 1000 м н.в. Цъфти в края на пролетта и началото на лятото. Отечество: Китай, Япония.

Соята става известна в България в началото на миналия век - т.нар. "китайско кафе". Това растение се подлага на научни изпитания в опитната станция в Садово, а след това и в опитното поле на Павликени. През 1923-1924 г. там се получават повече от 15 вариетети и соята започва да придобива стопанско значение за страната. Към края на 30-те години на миналия век засятата соя от частните български земеделски стопани надминава 200 000 декара (сегашното "потурчено" министерство на земеделието и продоволствието може ли да се похвали с такива данни през 2008 г.?, въпрос на автора). През 1930 г. в България се основава дружество "СОЯ", което твърде бързо подпомага земеделските стопани с разсадъчен материал както и финансово, а освен това агитира за отглеждането на соята като изгодно растение за нашите земи и климатични условия. (Разбира се, демократичните промени от септември 1944 г. беляха края на дружество "СОЯ". Естествено никой не се опита да го възстанови и след демокрацията, настъпила през 1989 г.)

Отглеждането на соята има и своето допълнително значение - тази култура обогатява почвата с химическия елемент азот. Там, където е расла соя, няма нужда от угари и пожари по стърнищата (които пък от своя страна водят до неконтролируеми пожари в много райони на страната в края на лятото след жътвата - страшилището за пожарникарите - б.а.), тя остава почвата в отлично състояние за житните растения, особено

за хлебната пшеница, т.е. тя е отличен предшественик. (Тези факти ед-ва ли са интересни за министъра на земеделието, назначен от г-н Ахмед Доган - б.а.)

Семената на соята са богати на хранителни вещества. Те съдържат средно около 34% суров протеин, 17% мазнини, 29% безазотисти екстрактни вещества и 5% целулоза.

При едно добро проучване от страна на БАН (Българска Академия на Науката) по нареждане на новоизбрания ѝ (стар-нов) председател академик Яхновски би могло да се стигне до дълбоко научните изводи, че соята е: храната на бъдещето, горивото на бъдещето и билката на бъдещето. Да, ама не! - Няма пари! (Не, не че няма пари, ами такава е политиката на управниците на днешната провинция България в ЕС и командира на рота-та на България в НАТО - б.а.)

24. Род TRIFOLIUM L.

Детелина

Едно-, дву- или многогодишни тревисти растения със сложни (тройни) листа и обикновено сраснали с листните гръжки прилистници. Цветове-те двуполови, 5-членни, събрани в главести съцветия. Чашката правилна или неправилна, двуустна, при някои видове след

прецъфтяване мехуресто се подува. Венчето неправилно - с флагче, ла-гийка и крилца, жълто, бяло, пурпурно, кафяво, розово, тъмнолилаво, при ня-кои видове след прецъфтяване променя баграта си. Плодът разпуклив или неразпуклив боб, обикновено скрит в чашката. У нас са познати 60 вида.

Таблица за определяне на видовете

1. Тръбицата на чашката с 5-6 жилки..... 2
- 1* Тръбицата на чашката най-малко с 8 жилки.....14
2. Венчето жълто, кафяво или тъмнолилаво..... 3
- 2* Венчето бяло, розово, по-рядко кафяво..... 11
3. Венчето тъмнолилаво, след прецъфтяване става кафяво, в основата по-тъмно до почти черно.

(37.) *Trifolium speciosum* - Синя детелина

- 3* Венчето жълто, след прецъфтяване равномерно кафяво до почти чер-но.....4

4. Горните листа срещуположни, съцветните главички по 1-2 лъжевърхно разположени. (Цветните гръжки 2-3 пъти по-къси от чашковата тръбица).

(36.) *Trifolium spadiceum* - Кестенява детелина

- 4* Всички листа последователни, съцветните главички многобройни, раз-положени в пазвите на листата или по разклоненията на стъблата5

5. Всички листчета на горните листа са равни помежду си, с къси гръж-ки или листчетата почти приседнали.....6

- 5* Връхното листче на горните листа с ясно по-дълга гръжка от стра-ничните..... 9

6. Венчето 2-3(3,5) мм дълго, съцветните главички с по 1-6(12) цвята.

(21.) *Trifolium micranthum* - Дребноцветна детелина

- 6* Венчето 5,5-8 мм дълго, съцветните главички с повече от 12 цвята 7

7. Прилистниците на горните листа ланцетно-яйцевидни, в основата си

не са разширени.

(4.) *Trifolium aureum* - Златиста гетелина

7* Прилистниците на горните листа сърцевидно-яйцевидни, в основата си разширени, най-често с ушички..... 8

8. Листчетата най-широки в средната си част.

(44.) *Trifolium velenovskyi* - Веленовскиева гетелина

8* Листчетата най-широки в горната си третина.

(27.) *Trifolium patens* - Жълта гетелина

9. Цветовете по 5-15 в съцветна главичка, венчето 3-3,5 мм дълго, неясно набраздено, съцветните главички 5-6 мм в диаметър.

(9.) *Trifolium dubium* - Съмнителна гетелина

9* Цветовете по 20-40 в съцветна главичка, венчето 3-10 мм дълго, ясно набраздено, съцветните главички 6-12 мм в диаметър..... 10

8. Лагидката на върха с остро зъбче, цветовете (3)4 -5(6) мм дълги

(5.) *Trifolium campestre* - Полска гетелина

10* Лагидката на върха без остро зъбче, цветовете 5,5-7,5 мм дълги

(27.) *Trifolium patens* - Жълта гетелина

11. Цветовете в главичките плодни и стерилни (само от чашка), главичките след прецъфтяване на цветовете се самозаравят в почвата.

(40.) *Trifolium subterraneum* - Подземна гетелина

11* Всички цветове в главичките плодни, главичките след прецъфтяване не се самозаравят в почвата.....12

12. Прилистниците триъгълно-ланцетни, зъбците на чашката при боба отклонени назад.

(23.) *Trifolium nigrescens* - Чернееща гетелина

12* Прилистниците яйцевидни или широко яйцевидно-ланцетни, зъбците на чашката при боба прави..... 13

13. Зъбците на чашката почти равни помежду си, шиловидни, листчетата кожести, с ясно изпъкнали жилки.

(15.) *Trifolium hybridum* - Хибридна гетелина

13* Зъбците на чашката неравни помежду си, клиновидно-ланцетни, листчетата не са кожести, с неясни жилки. (Бобът по-дълъг от чашката).

(30.) *Trifolium repens* - Пълзяща гетелина

14 (1*) Цветовете в главичките плодни и стерилни (само от чашка), главичките след прецъфтяване се самозаравят в почвата.

(40.) *Trifolium subterraneum* - Подземна гетелина

14* Цветовете в главичките само плодни..... 15

15. Цветовете в основата без прицветници, гърлото на чашката затворено от власинки или надебеления..... 16

15* Цветовете в основата с прицветници, гърлото на чашката не е затворено от власинки или надебеления..... 39

16. Всички или по-голяма част от чашките с 20 жилки, понякога трудно забележими от гъсти копринести власинки.....17

16* Всички чашки с 8-10, рядко някои с по 14 жилки.....20

17. Многогодишни растения, листчетата ло-дълги от 20 мм.....18

17* Едногодишни растения, листчетата 5-16 мм дълги..... 19

18. Прилистниците тревисти, по ръба ципести, листчетата елиптически до елиптично-ромбични.

(19.) *Trifolium medium* - Междина гетелина

18* Прилистниците кожести, листчетата линейни до линейно-елиптични.

(1.) *Trifolium alpestre* - Алпийска гетелина

19. Чашката 7-9 мм дълга, с 2-2,5 пъти по-дълги зъбци от тръбицата, венчето по-дълго от чашката.

(14.) *Trifolium hirtum* - Влакнеста гетелина

19* Чашката 10-12 мм дълга, с 1-2 пъти по-дълги зъбци от тръбицата, венчето по-късо или равно на чашката.

(6.) *Trifolium cherleri* - Херлерова гетелина

20. Венчето 20-30 мм дълго, гръжките на съцветията 40-50 мм дълги.

(26.) *Trifolium rapunculidum* - Панонска гетелина

20* Венчето не по-дълго от 20 мм, гръжките на съцветието не по-дълго от 30 мм или съцветията приседнали.....21

21. Съцветията приседнали, в основата си обвити от прилистниците на присъцветните листа..... 22

21* Съцветията с гръжки, рядко някои приседнали, но тогава не са обвити от прилистниците на присъцветните листа.....30

22. Зъбците на чашката равни или слабо неравни помежду си23

22* Зъбците на чашката ясно неравни помежду си..... 27

23. Венчето 2 пъти по-дълго от чашката, бобът кожест.

(42.) *Trifolium tenuifolium* - Тънколистна гетелина

23* Венчето по-късо, равно или малко по-дълго от чашката, бобът ципест..... 24

24. Чашката 10-13 мм дълга, с 2 пъти по-дълги от тръбицата ѝ зъбци.

(8.) *Trifolium diffusum* - Разпереностъблена гетелина

24* Чашката по-къса от 8 мм, с равни на тръбицата или по-малко от 2 пъти по-дълги от нея зъбци..... 25

25. Прилистниците в основата без ушички, голи, чашката (2,5)3-4 мм дълга.

(38.) *Trifolium striatum* - Жилчеста гетелина

25* Прилистниците ѝ в основата с ушички, целите или само по ръба влакнести, чашката 4-8 мм дълга..... 26

26. Чашката 4-5(6) мм дълга, прилистниците до 1/3 от дължината си са сраснали с листната гръжка.

(33.) *Trifolium scabrum* - Грапава гетелина

26* Чашката 7-8 мм дълга, прилистниците до 1/2 от дължината си са сраснали с листната гръжка .

(17.) *Trifolium laprasium* - Репейна гетелина

27. Многогодишни растения, чашката 8-9 мм дълга.

(13.) *Trifolium heldreichianum* - Хелдрайхиева гетелина

27* Едногодишни растения, чашката по-къса от 7 мм28

28. Чашката 3-4 мм дълга, цветовете 5-6(7,5) мм дълги.

(43.) *Trifolium trichopterum* - Балканска гетелина

28* Чашката 5-7 мм дълга, цветовете 8-12(13) мм дълги..... 29

29. Прилистниците до 1/3 от дължината си са сраснали с листните гръжки, прилежно-влакнести, бобът кожест.

(7.) *Trifolium datmaticum* - Далматинска гетелина

29* Прилистниците до 2/3 от дължината си са сраснали с листната гръжка, разперено-влакнести, бобът ципест.

(25.) *Trifolium pallidum* - Блега гетелина

30 (21*) Многогодишни растения..... 31

30* Едногодишни растения..... 33

31. Венчето жълто, жълто-бяло или розово, крилицата равни на ладийката.

(24.) *Trifolium ochroleucum* - Бледожълта гетелина

31* Венчето пурпурно, червено или розово, крилицата по-дълги от лагидката..... 32

32. Венчето пурпурно, листата с равни, малко по-къси или по-дълги от листчетата гръжки.

(19.) *Trifolium medium* - Междинна гетелина

32* Венчето червено или розово, листата с 3-6 пъти по-дълги от листчетата гръжки.

(28.) *Trifolium pretense* - Ливадна гетелина

33. Всички листа последователно разположени.....34

33* Поне двата върхни листа срещуположно разположени.....38

34. Листчетата на горните листа линейни или линейно-елиптични ... 35

34* Листчетата на горните листа сърцевидни до обратно-яйцевидни. 37

35. Венчето 2 пъти по-късо от чашката, гърлото на чашката не е затворено от надебелено образувание.

(3.) *Trifolium arvense* - Плевелна гетелина

35* Венчето малко по-късо или по-дълго от чашката, гърлото на чашката затворено от надебелено образувание..... 36

36. Венчето 2 пъти по-дълго от чашката

(29.) *Trifolium purpureum* - Пурпурна гетелина

36* Венчето малко по-късо или малко по-дълго от чашката.

(2.) *Trifolium angustifolium* - Теснолистна гетелина

37. Чашковите зъбци равни помежду си, прилистниците в основата без ушички. До 2/3 от дължината си са сраснали.

(16.) *Trifolium incarnatum* - Инкарнатска гетелина

37* Чашковите зъбци неравни помежду си, прилистниците в основата с ушички, до 1/4 от дължината си са сраснали.

(35.) *Trifolium smyrnaeum* - Смирненска гетелина

38. Зъбците на чашката равни помежду си, венчето малко по-дълго от нея.

(18.) *Trifolium leucanthum* - Бяловлакнеста гетелина

38* Зъбците на чашката неравни помежду си, венчето 2 пъти по-дълго от нея.

(10.) *Trifolium echinatum* - Бодлива гетелина

39 (15*) Чашковата тръбица с 24-35 жилки.

(34.) *Trifolium setiferum* - Четинеста гетелина

39* Чашковата тръбица с 8-12 жилки..... 40

40. Прилистниците късо заострени, по ръба жлезисто-назъбени.

(39.) *Trifolium strictum* - Изправена гетелина

40* Прилистниците дълго шиловидно или нишковидно заострени, по ръба не са жлезисто-назъбени..... 41

41. Венчето по-късо от чашката..... 42

41* Венчето по-дълго от чашката..... 43

42. Зъбците на чашката значително по-дълги от тръбицата, цветовете 5-6 мм дълги.

(32.) *Trifolium retusum* - Тъполистна гетелина

42* Зъбците на чашката равни или малко по-дълги от тръбицата, цветовете (3)6-8(12) мм дълги.

(41.) *Trifolium suffocatum* - Заглушена гетелина

43. Съцветията присегнали в пазвите на листата, зъбците на чашката равни помежду си, след прецъфтяване се извиват силно назад.

(12.) *Trifolium glomeratum* - Главеста гетелина

- 43* Съцветията с гръжки, зъбите на чашката неравни помежду си, по-рядко почти равни, след прецъфтяване не се извиват назад.....44
44. Чашката правилна, при плода не се подува мехуресто.....45
- 44* Чашката неправилна (двуустна), при плода се подува мехуресто...48
45. Стъблата в горната част гъсто сиво, прилежно-влакнести.
- 45* Стъблата голи, почти голи или разпръснато - до умерено влакнести..... 46
46. Цветовете 5-8 мм дълги, прилистниците в основата без ушички.

(15.) *Trifolium hybridum* - Хибридна гетелина

- 46* Цветовете 8-10(13) мм дълги, прилистниците в основата с ушички или остро зъбче..... 47
47. Листчетата с неясни жилки, назъбени по ръба на горната си половина, бобът линеен, по-дълъг от чашката.

(30.) *Trifolium repens* - Пълзяща гетелина

- 47* Листчетата със силно изпъкнали жилки, назъбени по целия си ръб, бобът изцяло включен в чашката.

(20.) *Trifolium michelianum* - Мишеллианова гетелина

48. Едногодишни растения, флагчето при развитите цветове отдолу, лагуйката отгоре.

(31.) *Trifolium resupinatum* - Персийска гетелина

- 48* Многогодишни растения, флагчето винаги отгоре и покрива лагуйката.

(11.) *Trifolium fragiferum* - Крехка гетелина

1* *Trifolium alpestre* L. - Звездел. Алпийска гетелина. Расте по сухи, тревисти и каменисти, храсталачни места в цялата страна (в по-топлите ѝ части се среща по-рядко) - между 600 и 2000 м н.в. Цъфти в края на пролетта и през лятото. У нас има 6 варетни форми на този вид. (Снимка 24)

Географско разпространение: Средна Европа, Балкански полуостров, Крим, Кавказ, Мала Азия, Сибир.

1.1 *Trifolium agrarium* L. (*Trifolium aureum* Poll.) - Селска гетелина. Расте из ливади, в планински и предпланински склонове в цяла България. Цъфти през лятото.

Географско разпространение: Европа, Северна Африка, Абисиния, Ориента.

1.2 *Trifolium alexandrinum* L. (*Trifolium constantinopolitanum* Ser.) - Александрийска гетелина. Расте из посеви и храсталаци. У нас се среща в райони

ните на Пловдив, Ловеч, Странджа. Вероятна на някои места е пренесена. Цъфти в началото на лятото.

Географско разпространение: Източна Тракия, Западна Азия, Египет.

2. **Trifolium angustifolium L. - Теснолистна гетелина.** Расте по сухи, тревисти и храсталачни места. Среща се в южна България, както и по Черноморското крайбрежие, рядко из северна и западна България: Габровско, Ихтиманско - докъм 1000 м н.в. Цъфти в края на пролетта.

Географско разпространение: Средиземноморска област, Северна Африка, Канарските и Азорски острови, Западна Азия.

3. **Trifolium arvense L. - Трилистна (плевелна) гетелина.** Расте по сухи, тревисти места и разреждени гори в цялата страна - докъм 1300 м н.в. Цъфти през лятото. У нас има още 2 вариетни форми.

Географско разпространение: Европа, Северна Африка, Абисиния, Ориента, Сибир.

4. **Trifolium aureum Poll. - Жълта (Златиста) гетелина.** Среща се из ливади, горски поляни и храсталаци. У нас вирее в районите на Дунавска равнина, Предбалкан, Западна и Средна Стара планина, Софийски, Знеполски и Витошки район, Западни гранични планини, Струмска долина, Беласица, Славянка, долината на р. Места, Пирин, Рила, Средна гора, Родопи, Горнотракийска низина - докъм 2200 м н.в. Цъфти през лятото.

4.1 **Trifolium badium Schreb. - Расте из влажните високопланински ливади на Рила, Родопите и Централния Балкан. Цъфти през лятото. По-често у нас се среща и една вариетна форма Var. pseudobadium Vel. Най-подходящи условия за растеж има в Западния Балкан, Рила, Витошан (Витоша, съвр.), Родопите, Пирин.**

Географско разпространение: Пиренеи, Алпи, Карпати, Апенини, Босна, Херцеговина.

5. **Trifolium campestre Schreb. (Trifolium procumbens L. Var. majus Koch Syn.) - Полска гетелина.** Расте по умерено влажни, тревисти места в цялата страна - докъм 1000 м н.в. Цъфти през лятото.

Географско разпространение: Европа.

6. **Trifolium cherleri L. - Херлерова гетелина.** Расте по сухи, тревисти места. Рядко се среща в най-южните части на страната: Хасково, Харманли, Странджа - докъм 700 м н.в. Цъфти в края на пролетта и началото на лятото.

Географско разпространение: Средиземноморска област, Западна Азия.

7. **Trifolium dalmaticum Vis. - Далматинска гетелина.** Расте по сухи, тревисти и каменисти места, по-рядко в храсталаци и гори, предимно върху варовик. У нас се среща в районите на Южното Черноморско крайбрежие, Дунавска равнина, Западна Стара планина, Софийски и Знеполски район, Западни гранични планини, Струмска долина, Горнотракийска низина - докъм 800 м н.в. Цъфти през лятото. Балкански ендемит.

Географско разпространение: Сицилия, Южна Италия, Балкански полуостров, Мала Азия.

7.1 **Trifolium devauxii Boiss et Bal. - Вирее из тревистите места. Посочва се само за североизточна България: Варна и района, Авренската планина.**

Географско разпространение: Мала Азия, Тракия, Сирия.

8. **Trifolium diffusum Ehrh. - Разпереностъблена гетелина.** Расте из храсталациите. Среща се рядко из цяла България - докъм 1500 м н.в. Цъфти през лятото.

Географско разпространение: Средиземноморска област, Балкански полуостров, Румъния, Унгария, Южна Русия, Крим, Мала Азия, Транскавказ.

9. **Trifolium dubium Sibth.** - **Съмнителна гетелина.** Расте по сухи и умерено влажни тревисти, горски и храсталачни области в цялата страна - докъм 1300 м н.в. Цъфти в края на пролетта.

10. **Trifolium echinatum Bieb.** - **Боглива гетелина.** Расте по влажни, тревисти и храсталачни места в цялата страна, по-често в южните части - докъм 800 м н.в. Цъфти в края на пролетта. Има 2 вариетни форми, разпространени във Великотърновско.

Географско разпространение: Италия, Балкански полуостров, Западна Азия, Трансилвания.

11. **Trifolium fragiferum L.** - **Крехка гетелина.** Расте по влажни ливади, изкопи и тревисти места в цялата страна - докъм 1000 м н.в. Цъфти през лятото.

Географско разпространение: Средна и Южна Европа, Северна Африка, Албания, Западна Азия.

11.1 **Trifolium filiforme L.** - Вирее из влажните ливади. Среща се рядко в южна и югозападна България, за северна България е посочено Търновско. Цъфти в края на пролетта и началото на лятото.

Географско разпространение: Западна и Южна Европа, Северна Африка, Кавказ, Мала Азия.

12. **Trifolium glomeratum L.** - **Главеста гетелина.** Вирее по сухи, припечени тревисти места и храсталаци. У нас се среща в районите на Източна Стара планина, Струмска долина, долината на р. Места, Източни Родопи, Горнотракийска низина, Тунджанска хълмиста област, Странджа, района на Хасково - докъм 500 м н.в. Цъфти в края на пролетта.

Географско разпространение: Западна и Средиземноморска Европа, Северна Африка, Мала Азия, Транскавказ.

13. **Trifolium heldreichianum Hausskn.** - **Хелграйхиева гетелина.** Расте из гъбови гори, посочва се само за с. Скобелево (близо до Димитровград). Може да вирее докъм 1600 м н.в. Цъфти в края на лятото. Балкански ендемит.

Географско разпространение: Северна Гърция, Румъния.

14. **Trifolium hirtum All.** - **Влакнеста гетелина.** Расте по сухи, припечени и каменливи места. Среща се из цяла южна и югозападна България - докъм 1000 м н.в. Цъфти в края на пролетта.

Географско разпространение: Средиземноморска област, Западна Азия, Трансилвания.

15. **Trifolium hybridum L.** - **Хибридна гетелина.** Расте по влажни, тревисти места и ливади в цялата страна - докъм 1800 м н.в. Цъфти в края на пролетта. Има 3 вариетни форми.

Географско разпространение: Средна и Южна Европа. Кавказ, Транскавказ, Ориента.

16. **Trifolium incarnatum L.** - **Инкарнатска гетелина.** Расте по ливади и храсталаци в цялата страна - докъм 1200 м н.в. Цъфти в края на пролетта. У нас е разпространен и вариетният вид *Var. molineri* Balt., който се среща по ливади и пасища из цялата страна.

Географско разпространение: Франция, Италия, Дунавска област, Балкански полуостров.

17. **Trifolium lappaceum L.** - **Репейна гетелина.** Расте по сухи, тревисти места из южна България - докъм 900 м н.в. Цъфти през лятото. У нас ви-

рее само Вариетният Bug Var. adrianopolitanum Vol. , който се среща в Хасковско.

Географско разпространение: Средиземноморска област, Ориента.

17.1 **Trifolium latinum Seb. - Латинска гетелина.** Расте из храсталаци-те. Посочва се само за районите на Хасково и Харманли.

Географско разпространение: Италия, Гърция, Западна Азия.

17.2 **Trifolium leucotrichum Petrov. (Trifolium striatum L.)** - Расте по сухи и тревисти места. Твърде рядко се среща в България: Хасково, Дупница и Белише (Софийско). Цъфти в края на пролетта.

Географско разпространение: Средиземноморска област, Северна Африка.

17.3 **Trifolium lagopus Pourr. (Trifolium smyrnaeum Boiss.)** - Расте по сухи, тревисти и припечни места. Среща се на места из цялата Тракийска равнина и източна България. Цъфти в началото на лятото.

Географско разпространение: Средиземноморска област, Сърбия, Мала Азия, Месопотамия.

18. **Trifolium leucanthum Bieb. (Trifolium leucotrichum Petrovic ex herb. Norm. Baenitz) - Бяловлакнеста гетелина.** Расте по сухи, тревисти и каменисти места и храсталаци. У нас се среща в южна България (Тракийското поле) - докъм 500 м н.в. Цъфти в края на пролетта. В страната ни е разпространен и един вариететен тип: Vardeclinatum Boiss, най-често срещан в района на Шумен, Варна, Али ботуш.

Географско разпространение: Сардиния, Сицилия, Балкански полуостров, Мала Азия.

19. **Trifolium medium L. - Междинна гетелина.** Расте из храсталачни места и горски поляни в цялата страна - докъм 1800 м н.в. Има 2 вариетни вида, характерни за България. Цъфти през лятото.

Географско разпространение: Средна и Южна Европа, Сибир, Мала Азия.

19.1 **Trifolium meneghianum Clem.** - Расте из ливадите и по влажните места на западна България: Софийска област, южна България: Пловдивско и Хасковско. Цъфти в края на пролетта.

Географско разпространение: Тракия, Македония, Сърбия, Мала Азия, Сирия, Палестина, Кавказ, Кипър.

20. **Trifolium michelianum Savi - Мишеллианова гетелина.** Расте по влажни ливади и край застояли води. У нас се среща в Западна и Източна Стара планина, Софийски и Знеполски район, Струмска долина, Пирин, Рила, Горнотракийска низина, Тунджанска хълмиста област - докъм 1200 м н.в. Цъфти през пролетта.

21. **Trifolium micranthum Viv. - Дребноцветна гетелина.** Расте по тревисти и храсталачни места, поляни и разсветлени гори в цялата страна, по-често в южните части - докъм 1000 м н.в. Цъфти в началото на лятото.

22. **Trifolium montanum L. - Планинска гетелина.** Расте из тревиста места. У нас се среща в североизточна България, Предбалкан, Стара планина, Софийски, Знеполски и Витошки район, Западни гранични планини, Струмска долина, Пирин, Рила, Родопи, Горнотракийска низина - докъм 2000 м н.в. Цъфти в края на пролетта.

Географско разпространение: Средна и Южна Европа, Сибир, Урал, Кавказ, Персия.

22.1 **Trifolium multistratum Koch. (Trifolium rumelicum Grsb.)** - Расте по сухи, тревисти и каменливи места. Среща се почти из цялата Тракийска

равнина, в Родопите и Неврокопско. Цъфти през лятото.

Географско разпространение: Далмация, Гърция, Македония, Тракия.

23. **Trifolium nigrescens Viv.** - **Чернееща гетелина**. Вирее по сухи и умерено влажни тревисти места. У нас се среща в Дунавската равнина, Софийски, Знеполски и Витошки район, Струмска долина, Беласица, Рила, Източни Родопи, Горнотракийска низина, Тунджанска хълмиста област - докъм 1000 м н.в. Цъфти в края на пролетта.

Географско разпространение: Средиземноморска област.

24. **Trifolium ochroleucon Huds.** - **Блеждълта гетелина**. Вирее по умерено влажни и открити места в разрежени гори, ливади, пасища и храсталаци в цялата страна, в предпланинския пояс - докъм 1400 м н.в. Цъфти през лятото.

Географско разпространение: Средна и Южна Европа.

25. **Trifolium pallidum Waldst. et Kit.** - **Бледа гетелина**. Расте по тревисти и храсталачни места в цялата южна и западна България, рядко срещан вид - докъм 1600 м. н.в. Цъфти в края на пролетта и през лятото.

Географско разпространение: Югоизточна Европа, Южна Русия, Северна Африка, Архипелага, Мала Азия.

25.1 **Trifolium pallescens Schreb.** - Расте из ливадите. Среща се само в Родопите.

Географско разпространение: Южна Европа (от Франция до Македония)

25.2 **Trifolium parviflorum Ehrh. (Trifolium strictum L.)** - Расте по тревисти места и в ливадите. У нас се среща в: южна България - Пловдивско, Хасковско и Старозагорско, западна България - Софийско, Дупнишко. Цъфти в края на пролетта.

Географско разпространение: Южна Европа, Северна Африка, Западна Азия, Кавказ.

26. **Trifolium panonicum Jacq.** - **Панонска гетелина**. Вирее по тревисти, гористи и храсталачни места в цялата страна - докъм 1500 м н.в. Цъфти през лятото. Има една вариетна форма: Var. *tubrocalycinum* Podr., която се среща в Родопите.

Географско разпространение: Югоизточна Европа.

27. **Trifolium patens Schreb.** - **Жълта гетелина**. Расте по сухи и умерено влажни тревисти места, ливади в Стара планина и склоновете ѝ, Софийско, Средна гора, Пловдивско, Родопите - докъм 2200 м н.в. Цъфти през лятото.

Географско разпространение: Средна и Южна Европа.

27.1 **Trifolium pignanthii Fauche et Ch.** - Среща се из горите в планинския пояс на Рила и Беласица планина.

Географско разпространение: Гърция, Македония, Далмация, Черна гора, Херцеговина, Сърбия.

28. **Trifolium pratense L.** - **Ливадна гетелина**. Расте по тревисти места и ливади в цялата страна - докъм 2200 м н.в. Цъфти в края на пролетта и лятото. Лечебно! У нас от този вид има 7 вариетни форми, разпространени в Родопите, южна България, Търновско.

Географско разпространение: Европа, Сибир, Мала Азия.

28.1 **Trifolium preslianum Boiss.** - Вирее по тревисти места и храсталаци. Среща се в най-южните части на България - от Хасковско и Харманлийско до Бургаско. Цъфти през лятото.

Географско разпространение: Мала Азия, Тракия, о-в Родос.

29. **Trifolium purpureum Loisel.** - **Пурпурна гетелина**. Вирее по сухи, тре-

висти места. Среща се често из цялата североизточна, южна, югозападна България, Черноморското крайбрежие - докъм 1100 м н.в. Цъфти през лятото.

Географско разпространение: Южна Франция, Италия, Балкански полуостров, Ориента.

30. **Trifolium repens L. - Пълзяща гетелина.** Расте по тревисти места в цялата страна - докъм 2800 м н.в. Цъфти през пролетта и лятото. У нас се срещат и 2 вариетни вида.

Географско разпространение: Европа, Сибир, Западна Азия, Северна Америка.

31. **Trifolium resupinatum L. - Персийска гетелина.** Расте по влажни ливади и храсталаци, както и по рудерални места в цялата страна - докъм 800 м н.в. Цъфти през пролетта и лятото. Има една вариетна форма: Var. minus Boiss, характерна за Хасковско.

Географско разпространение: Южна Европа, Северна Африка, Азорските и Канарски острови.

31.1 **Trifolium rumelicum Grsb. - Румелийска гетелина**

32. **Trifolium. retusum L. - Тъполистна гетелина.** Расте по сухи, тревисти и каменисти места. У нас вирее в: Предбалкан, Средна Стара планина, Софийски и Знеполски район, Източни Родопи, Горнотракийска низина, Тунджанска хълмиста област - докъм 1200 м н.в. Цъфти в края на пролетта.

33. **Trifolium scabrum L. - Грапава гетелина.** Расте по сухи, тревисти и припечни места. У нас се среща по Черноморското крайбрежие, североизточна България, Дунавска равнина - на запад до Велико Търново, Предбалкан, Кюстендилско - докъм 800 м н.в. Цъфти в края на пролетта. Има една вариетна форма: Var. turcicum Vel., която се посочва за разпространение на места в северна и южна България.

Географско разпространение: Средиземноморска област, Западна Азия, Северна Африка.

33.1 **Trifolium sebastiani Savi. - Себастианска гетелина.** Расте по влажни, тревисти места. У нас се среща в района на Харманли.

Географско разпространение: Италия, южната част на Балканския полуостров, Транскавказ.

34. **Trifolium setiferum Boiss. - Четинеста гетелина.** Расте по сухи, тревисти, каменисти и храсталачни места. У нас се среща в Сливенско, Кавакли, Харманли - докъм 800 м н.в. Цъфти през лятото.

Географско разпространение: Мала Азия.

35. **Trifolium smyrnaeum Boiss. - Смирненска гетелина.** Расте по сухи, тревисти и храсталачни места. У нас се среща по Черноморското крайбрежие, Струмска долина, долината на р. Места, Средна гора, Родопи, Горнотракийска низина, Тунджанска хълмиста област, Странджа - докъм 900 м н.в. Цъфти в края на пролетта и началото на лятото.

36. **Trifolium spadiceum L. - Кестенява гетелина.** Расте по влажни ливади и тресащища. У нас се среща в: Западна и Средна Стара планина, Витошки район, Пирин, Рила, Западни и Средни Родопи - докъм 2200 м н.в. Цъфти през лятото. В България вирее и една вариетна форма: Var. rhodopeum Rodr., разпространена в Персенк (Родопите).

Географско разпространение: Средна и Северна Европа, Сибир, Мала Азия.

37. **Trifolium speciosum Willd. - Синя гетелина.** Расте по тревисти, ка-

менисти и храсталачни места. Среща се най-често в южните части на България, Струмска долина, Източни Родопи, Горнотракийска низина, Тунджанска хълмиста област - докъм 800 м н.в. Цъфти в началото на лятото.

Географско разпространение: Сицилия, южната част на Балканския полуостров, Крим, Крит, Мала Азия, Ливан, Сирия, Палестина, Месопотамия, Кавказ.

38. *Trifolium striatum* L. - Жилчеста гетелина. Расте по сухи и умерено влажни тревисти места в цялата страна - докъм 1000 м н.в. Цъфти в началото на лятото.

Географско разпространение: Средна и Южна Европа, Крим, Транскавказ, Мала Азия.

39. *Trifolium strictum* L. - Изправена гетелина. Расте по сухи и умерено влажни тревисти места, из ливади и пасища. У нас се среща по Южното Черноморско крайбрежие, Предбалкан, Източна Стара планина, Софийски, Знеполски и Витошки район, Струмска долина, Западна Средна гора, Родопи, Горнотракийска низина, Тунджанска хълмиста област - докъм 800 м н.в. Цъфти през пролетта и началото на лятото.

39.1 *Trifolium stellatum* L. - Звездна гетелина

40. *Trifolium subterraneum* L. - Подземна гетелина. Расте по тревисти места и пасища. Вирее в почти цялата Тракийска низина - докъм 500 м н.в. Цъфти през пролетта.

Географско разпространение: Западна и Средиземноморска Европа, Трансилвания, Северна Африка, Мадейра, Канарските острови, Западна Азия.

41. *Trifolium suffocatum* L. - Заглушена гетелина. Расте по сухи, тревисти, пясъчливи места. У нас се среща по Южното Черноморско крайбрежие, Западни гранични планини, Струмска долина, Източни Родопи, Горнотракийска низина, Тунджанска хълмиста област, Странджа - докъм 500 м н.в. Цъфти април-май.

42. *Trifolium tenuifolium* Ten. - Тънколистна гетелина. (*Trifolium incanum* L.) Расте по сухи, каменисти и пясъчливи места. Най-често се среща в Калофер и Великотърновско - докъм 800 м н.в. Цъфти през лятото.

Географско разпространение: Южна Франция, Южна Италия, Сицилия.

43. *Trifolium trichopterum* Pane. - Балканска гетелина. Расте по сухи, тревисти и каменисти места и храсталаци. У нас се среща в югозападна България, южна България: Пловдивско, Хасковско и Родопите - докъм 1600 м н.е. Цъфти в началото на лятото. Балкански ендемит.

Географско разпространение: Сърбия.

44. *Trifolium velenovskyi* Vand. - Веленовскиева гетелина. Расте из ливади и храсталаци. Среща се по поляните на всички по-високи планини в България: Западна и Средна Стара планина, Знеполски и Витошки район, Западни гранични планини, Славянка, Пирин, Рила, Средна гора, Западни и Средни

Родопи - между 800 и 2000 м н.в. Цъфти през лятото. Балкански ендемит.

Географско разпространение: Македония.

44.1 *Trifolium vesiculosum* Savi. - Расте по сухи, тревисти места: Сливен, Хасково; западна България: Кюстендил, Дупница, Коньова планина. Цъфти през лятото.

Географско разпространение: Италия, Далмация, Банат, Сърбия, Унгария, Южна Русия, Крим, Транскавказ.

Билката в Българската народна медицина, лечителско изкуство и традиция: Трилистна гетелина - *Trifolium arvense* L., Звездел. Алпийска гетелина - *Trifolium alpestre* L., Жълта (златиста) гетелина - *Trifolium aureum* Poll., Пълзяща гетелина - *Trifolium repens* L. и Ливадна гетелина. Трилистник - *Trifolium pratense* L. (Гетелина, Конски ориз, Котенца, Мачки, Власато цвете, Заича трева, Полска гетелина, Трилистник).

В народните вярвания и обичаи отделни трудно намиращи се стръкчета с четири листа имат особена магическа сила - носят щастие. Такива стръкчета се дават на бездетните жени - да ги държат в пазвата си, за да се сдобият по-лесно с рожба.

Жълтата гетелина (*Trifolium aureum* Poll.) според народните песни се е поникнала от косата на девойка, неоснователно обвинена в убийството на братовото си дете. В други предания се твърди, че жълтата гетелина е пораснала от сърцето на ранен юнак.

Отвара от стръковете и листата на трилистна гетелина се пие против сърцебол. Външно жените употребяват отварата за промивки против бяло течение.

Отвара от корените на трилистна гетелина заедно с корените на нисък тревист въз (възак) се пие като повръщателно средство. Също отварата от листата и цветовете на трилистник и ливадна гетелина е повръщателно средство при отравяне.

Отвара от жълта гетелина се пие против урочасване.

Външно всички видове гетелина се използват за налагане при рани от изгаряне, при пришки, буци.

Отвара от пълзяща гетелина се използва при сърцебол. Корените, цветовете и листата на звездела се варят и пият при болестта червен вятър. Отварата се прецежда и пие, а отцеденото се налага върху болното място още топло.

При червен вятър се използва и следната комбинация: отвара от звездел, сол и ленено брашно - по една шепа, заедно с 2-3 шепи орехови листа се ползва за баня, в която болният се кисне в продължение на 1 час 2 пъти седмично.

Парни бани (парилки) със звездел (*Trifolium alpestre* L.) се прилагат при огън (температура), болки в костите и болки в кръста. Препоръчват се и на родилките след третия ден от раждането.

25. Род TRIGONELLA L.

Сминдух, замбун, тилчец

Едногодишни тревисти растения със сложни (тройни) листа с прилистници. Цветовете двуполови, 5-членни, единични или събрани в кълбести или цилиндрични съцветия. Чашката 5-делна, правилна, звънеста или тръбеста. Венчето неправилно - с флагче, ладийка и крилца, жълто, гълъбово, синкаво, пурпурно или бяло. Плодът дълговидно извит, разпуклив или неразпуклив боб, отстрани слабо сплеснат. У нас са познати 8 вида.

Таблица за определяне на видовете

1. Чашката (5)6-9(12) мм дълга, тръбеста, цветовете единични, рядко по 2, приседнали. (Бобът без носчето 15-20(25) мм дълъг).

2. *Trigonella gladiata* - Мечоносен сминдух

1* Чашката 2-4(4,5) мм дълга, звънеста, цветовете 1-4 до много в съцветия, с по-къси или по-дълги гръжки..... 2

2. Венчето гълъбово или синьо, бобът (3,5)4-5 мм дълъг..... 3

2* Венчето жълто или оранжево-жълто, бобът (7)8-20 мм дълъг.....4

3. Съцветията удължени, бобът постепенно стеснен в носче.

4. *Trigonella procumbens* - Пълзящ сминдух

3* Съцветията кълбести, бобът изведнъж стеснен в носче.

1. *Trigonella coerulea* - Син сминдух

4. Листчетата в горната част по ръба остро назъбени, съцветията с много къси гръжки, почти приседнали.

3. *Trigonella monspeliaca* - Монпелийски сминдух

4* Листчетата по целия ръб неравномерно назъбени, съцветията с добре развити съцветни гръжки. (Чашковите зъбци равни помежду си).

5. *Trigonella striata* - Ивичест сминдух

1. ***Trigonella coerulea* (L.) Ser. - Син сминдух.** Расте из посеви, по сухи, тревисти места в цялата страна - докъм 600 м н.в. Цъфти през втората половина на пролетта и началото на лятото. У нас се среща и Вариетният *bug* Var. *besseriana* Ser.

Географско разпространение: Дунавска област, Унгария, Южна Русия, Балкански полуостров.

1.1 ***Trigonella corniculata* L.** - Расте из тревисти места. Среща се само в Кюстендилско.

Географско разпространение: Южна Франция, Италия, Сицилия, Далмация, Гърция, Мала Азия.

2. ***Trigonella gladiata* Bieb. - Мечоносен сминдух.** Вирее по сухи, тревисти, каменисти, варовити места. Среща се в южните и топли части на България - докъм 500 м н.в. Цъфти в края на пролетта.

Географско разпространение: Средиземноморска област, Крим, Ориента.

3. ***Trigonella monspeliaca* L. - Монпелийски сминдух.** Расте по сухи, тревисти и каменисти места, предимно върху варовик почти в цялата страна (най-често в района на Ловеч) - докъм 800 м н.в. Цъфти през лятото.

Географско разпространение: Средиземноморска област, Дунавска област, Чехия, Ориента.

4. ***Trigonella procumbens* (Bess.) Reichenb. - Пълзящ сминдух.** Расте по сухи, тревисти места, край пътища и посеви, вирее и като плевел в цялата страна - докъм 1000 м н.в. Цъфти в края на пролетта.

4.1 ***Trigonella spicata* S. S.** - Расте по каменистите склонове на Пирин планина.

Географско разпространение: Гърция, Крим, Мала Азия.

5. ***Trigonella striata* L. fil. - Ивичест сминдух.** Расте по сухи, тревисти, каменисти и варовити припечни склонове. У нас се среща в: Пирин, Западна Средна гора, Западни и Средни Родопи, Горнотракийска низина, Тунджанска хълмиста област - докъм 800 м н.в. Цъфти в началото на лятото.

Географско разпространение: Сърбия, Крим, Мала Азия, Западен Кавказ, Туркестан, Алтай, Сибир.

Забележка: **Trigonella striata* L. - Смингух - Разпространено като култивирано растение първоначално във Великотърновско. В миналото в медицината се е използвало *Semen Foeni graeci*. Родината на смингуха е Средиземноморската област. (Снимка 25)

сем. Бобови - Fabaceae (Papilionaceae)

Син смингух

(*Trigonella coerulea* L. Ser.)

Гръцки смингух

(*Trigonella foenum-graecum* L.)

Български народни наименования: Гръцко сено, Смингух, Камилско сено, Тилчец.

Наименования в други страни: Русия - Пажитник сенной; Англия - Common fenugreek; Германия - Bockshornklee, Griechisches Heu; Франция - Fenugrec.

Разпространение: В източните райони на Средиземноморието и Азия, Дунавска област, Унгария, Южна Русия, Балкански полуостров.

Главни производители на семена на култивираните видове смингух (гръцки смингух) са Франция, Северна Африка, Сирия, Пакистан, Индия, Китай, Гърция и Италия. Северна и Средна Европа, Италия, Балкански полуостров, европейската част на Русия, Мала Азия.

Находища: Билката, представена от синия смингух, се среща в нашата страна по сухи и тревисти места, край пътища и посеви в цяла България. Култивирано, растението се е срещало в различни райони на страната преди 10-15 години. На отделни места може да се открие и погивяло.

Описание на билката: Едногодишно тревисто растение с изправени или възходящи кухи високи до 10-40 см стъбла. Листата са сложни, тройни, с дълги 20-50 мм и широки 10-15 мм обратно яйцевидни до продълговато-ланцетни листчета. Цветовете са единични или на групи по два, приседнали в пазвите на горните листа. Чашката е сраснала в къса тръбичка, 5-делна. Венчето синьо (бледожълто за гръцкия смингух). Флагчето е без нокът. Тичинките са 10, 9 от които са сраснали и 1 свободна. Ладиуката е тъпа при върха. Плодът е дълъг 4-6 до 10 см гол боб, постепенно

завършващ в човка.

Употребяема част: Семената - след узряване.

Време на събиране: Август-октомври.

Химически състав: Съдържа алкалоида тригонелин, никотинова киселина, слузни вещества, холин, рутин, горчиви вещества, следи от етерично масло, белтъчни вещества, витамин С, в обвивката на семената (шушулките) танини и др.

Действие: Стимулира обмяната на веществата, понижава нивото на кръвната захар, подобрява апетита, увеличава телесното тегло, възстановява силите на организма.

Употреба: *Вътрешно.* При лечение на леки форми на диабет, при лечение на пелагра - недоимък на витамин РР, при белодробни страдания. *Външно.* За лечение на кожни заболявания - цирей, гноини рани и др.

Начин на употреба: Запарка от 1 супена лъжица счукани семена в 450-500 мл вряща вода кисне 1 час - доза за 1 ден. Приема се 3 пъти дневно по 150 мл.

За външна употреба се използва отвара от 1 супена лъжица счукани семена и 250 мл вода, която ври 10 минути. Получената каша се разстила върху марля или тензук и се поставя под формата на лапа върху болното място.

Билката в Българското лечителско изкуство и традиция: Запарка от семена на сминдух се пие при настинка, кашлица, охтика (туберкулоза), при захарна болест, при авитаминоза, за възбуждане на апетита. Външно отварата от семената се използва при поява на цирей, фурункули, гноини рани, екземи, напукване зърната на кърмачките и др. Водният екстракт от плодовете се използва като мощно народно инсектицидно средство. Стрип на прах сминдух се посипва върху постелките за прогонване на бълхи и гървеници.

26. Род VICIA L.

Глушина. Див фий. Змийски грах.

Едно- или многогодишни тревисти растения, катерливи или стелещи се, със сложни (чифтоперести) листа, на върха с мустаче или осилче, по-рядко нечифтоперести. Цветовете двуполови, 5-членни, единични или по много в гроздовидни съцветия. Чашката правилна или неправилна (гвуустна). Венчето неправилно - с флагче, ладийка и крилца, жълто, синьо, синьо-виолетово, пурпурно, розово-бяло. Плодът - разпуклив боб. У нас са познати 29 вида.

Таблица за определяне на видовете

1. Цветовете единични или на групи по 2-4(5), приседнали или с цветни гръжки не по-дълги от 10 мм.....2

1* Цветовете по 2 до много, събрани в гроздовидни съцветия дълги съцветни гръжки, рядко единични, но винаги с по-дълги от 10 мм цветни гръжки..... 13

2. Флагчето влакнесто на гърба си. Цветовете по 2-4(5) в групи.

13. *Vicia rannonica* - Панонска глушина

- 2* Флагчето голо..... 3
3. Листчетата на долните и средните листа по ръба - остро назъбени.

17. *Vicia serratifolia* - Назъбено листна глушина

- 3* Листчетата по ръба целокрайни.....4
4. Зъбците на чашката неравни помежду си..... 5
4* Зъбците на чашката равни помежду си..... 9
5. Флагчето жълто, понякога с виолетов оттенък, крилцата жълти или жълто-зелени, на върха тъмнокафяви или черни 6
5* Флагчето и крилцата виолетови, пурпурни или розови.....7
6. Крилцата жълто-зелени, на върха тъмнокафяви до черни, бобът гол.

11. *Vicia* - Трицветна глушина

- 6* Крилцата жълти, бобът гъсто прилежно-гълзовлакнест.

10. *Vicia lutes* - Жълта глушина

7. Листчетата теснолинейни, 0,5-2(3) мм широки, на върха тризъби, цветовете винаги единични.

14. *Vicia peregrina* - Азиатска глушина

- 7* Листчетата яйцевидни или елиптически, на върха притъпени или заострени, цветовете по 2-3, рядко единични..... 8
8. Многогодишни растения, листчетата 3-9 двойки, бобът 5-8 мм широк.

16. *Vicia sepium* - Горска глушина

- 8* Едногодишни растения, листчетата 2-3 двойки, бобът 10-15 мм широк

12. *Vicia narbonensis* - Нарбонска глушина, Див боб

9. Флагчето жълто, понякога с виолетов оттенък, венчето 20-35 мм дълго.

7. *Vicia grandiflora* - Егроцветна глушина

- 9*. Флагчето виолетово, синьо, пурпурно, розово, венчето 5-20 мм дълго..... 10
10. Чашката 3-5 мм дълга, семената гъсто дребно-брадавичести.

9. *Vicia tathyroides* - Секирчева глушина

- 10* Чашката 7-13 мм дълга, семената гладки..... 11
11. Бобът между семената ясно прищъпнат, късовлакнест.

15. *Vicia sativa* - Посевна глушина, уров

- 11* Бобът между семената не е прищъпнат, гол..... 12
12. Зъбците на чашката по-дълги от тръбицата, листчетата продълговато- или овално-клиновидни, на върха ясно връзани.

3. *Vicia cordate* - Червена глушина

- 12* Зъбците на чашката по-къси от тръбицата, листчетата линейни, заострени или тъпи, слабо връзани.

1. *Vicia angustifolia* - Плевелна глушина

- 13(1*) Двойката прилистници (най-малко на долните листа) нееднакви помежду си. Многогодишни растения.

6. *Vicia dumetorum* - Храсталачна глушина

- 13* Двойката прилистници еднакви помежду си..... 14
14. Венчето не по-дълго от 8 мм..... 15
14* Венчето по-дълго от 8 мм..... 16
15. Чашката по-къса от половината на венчето, зъбците ѝ неравни помежду си, по-къси от тръбицата.

19. *Vicia tetrasperma* - Четирисеменна глушина

- 15* Чашката по-дълга от половината на венчето, зъбците ѝ равни помежду си, равни или малко по-дълги от тръбицата.

8. *Vicia hirsuta* - Влакнеста глушина

16. Чашката в основата силно асиметрично подута, гвуустна.....17

16* Чашката правилна или неясно гвуустна..... 18

17. Чашката гола или разсеяно късовлакнеста, долните ѝ зъбци по-къси или по-рядко равни на тръбичката, съцветието рехаво.

20. *Vicia varia* - Пъстроцветна глушина

17* Чашката разперено гъстовлакнеста, долните ѝ зъбци по-дълги или рядко равни на тръбичката, съцветието гъсто.

21. *Vicia vitlosa* - Вълнеста глушина, Зимен гив фиѝ

18. Съцветията с 4-15 цвята, по-къси от пазвения лист.

2. *Vicia cassubica* - Касубска глушина

18* Съцветията с (8)15-30(40) цвята, по-дълги от пазвения лист..... 19

19. Венчето 8-12 мм дълго, виолетово, синьо-виолетово до бяло. Стъбло то голо или с прилегнали власинки.

4. *Vicia cracca* - Птича глушина

19* Венчето (10)12-18 мм дълго, пурпурно, синкаво-пурпурно или синкаво-розово..... 20

20. Листчетата 1-2(2,5) мм широки, линейни до нишковидни.

5. *Vicia dalmatica* - Елегантна глушина

20* Листчетата 2-6 мм широки, линейно-ланцетни.

18. *Vicia tenuifolia* - Тяснолистна глушина

1. ***Vicia angustifolia* Grubb. (*Vicia segetalis* Thuill.) - Плевелна глушина.** Расте по тревисти и храсталачни места, из посеви в цялата страна - докъм 1000 м н.в. Цъфти през пролетта.

Географско разпространение: Европа, Северна Африка, Ориента.

1.1 ***Vicia barbasitae* Ten. et Guss.** - Расте по сухи, дълбоки гори и храсталаци. У нас се среща в югозападна България: Беласица, югоизточна България: Странджа планина. Цъфти през пролетта.

Географско разпространение: Сицилия, Южна Италия, Гърция.

1.2 ***Vicia bithynica* L.** - Расте по сухите склонове около Станимака, при с. Куکلєн и по Черноморското крайбрежие. Цъфти в края на пролетта.

Географско разпространение: Западна и Южна Европа, Северна Африка.

2. ***Vicia cassubica* L - Касубска глушина.** Расте из светли дълбоки гори и храсталаци в цялата страна - докъм 1800 м н.в. Цъфти през лятото.

Географско разпространение: Европа, Ориента.

3. ***Vicia cordata* Wulf. - Червена глушина.** Расте по тревисти и храсталачни места в цялата страна - докъм 500 м н.в. Цъфти през лятото.

4. ***Vicia cracca* L. - Птича глушина.** Расте по тревисти и храсталачни места в цялата страна - докъм 2000 м н.в. Цъфти в края на пролетта и началото на лятото. Има 2 вариетни форми, характерни за Габровския балкан и Хасковско.

Географско разпространение: Европа, Ориента, Сибир, Даурия.

5. ***Vicia datmatica* A. Kern. - Елегантна глушина.** Расте из тревисти места и храсталаци, среща се и като плевел в култури в цялата страна - докъм 2400 м н.в. Цъфти през лятото.

6. ***Vicia dumetorum* L - Храсталачна глушина.** Расте из гори и храсталаци, най-често на варовик. Среща се на места в цяла западна и южна България, предимно в планинския пояс между 800 и 1500 м н.в. Цъфти през лятото.

Географско разпространение: Средна Европа, Балкански полуостров,

Средна и Южна Русия.

6.1 *Vicia ervillia* Willd. - Расте из посеви и тревисти места. Среща се само в Южна България: Пазарджик, Пловдивско и Харманлийско - Любимец. Цъфти през лятото.

Географско разпределение: Средиземноморска област.

7. *Vicia grandiflora* Scop. - **Егроцветна глушина.** Расте из храсталаци и тревисти места, среща се като плевел в култури из цялата страна, като рудерално растение докъм 1500 м н.в. Цъфти през пролетта и началото на лятото. Има 3 вариетни форми, характерни за Шуменско. (Снимка 26)

Географско разпространение: Югоизточна Европа, Южна Русия, Ориента.

7.1 *Vicia gerardi* Vill. - Расте по сухи, камениви места. У нас се среща в: североизточна България, западна България, Бледие хан, Южна България: Пловдивския район - по северните родопски склонове. Цъфти през пролетта и началото на лятото.

Географско разпространение: Южна Европа, Мала Азия.

8. *Vicia hirsuta* (L.) S. F. Gray - **Влакнеста глушина.** Расте из нивите като плевел, из сухи, тревисти, каменисти и рудерализирани места в цялата страна - докъм 1200 м н.в. Цъфти в края на пролетта.

Географско разпространение: Европа, Ориента, Сибир, Индия, Абисиния, Мадейра.

8.1 *Vicia hybrida* L. - **Хибридна гетелина.** Расте по сухи, тревисти места и из лозята. У нас се среща в района на Созопол. Цъфти през пролетта.

Географско разпространение: Средиземноморска област.

9. *Vicia lathyroides* L. - **Секирчева глушина.** Расте из тревисти и храсталачни места и пасища, среща се като плевел в нивите из цялата страна - докъм 1000 м н.в. Цъфти март-април.

10. *Vicia lutea* L. - **Жълта глушина.** Расте по тревисти места. У нас се среща в западна България: Софийско, Пирдопско, северна България: Русенско, Врачанско, Белослатинско - докъм 800 м н.в. Цъфти през пролетта.

Географско разпространение: Средна и Южна Европа, Западна Азия, Северна Африка.

11. *Vicia melanops* Sibth. et Sm. - **Трицветна глушина.** Расте из тревисти и храсталачни места, често като плевел. Типична форма за Пазарджишко и Пловдивско, Петричко - докъм 1000 м н.в. Цъфти в края на пролетта. Има 1 вариетен вид, характерен за Шуменско: *Var. davidovi* Vel.

Географско разпространение: Южна Италия, Южна Франция, Балкански

полуостров.

11.1 **Vicia montenegrina Rohlena** - Расте из влажни, сенчести и каменливи склонове над Урдуна река в Рила планина (около 1700 м н.в.). Цъфти в края на лятото.

12. **Vicia narbonensis L.** - **Нарбонска глушина, Див боб**. Расте край пътища, по тревисти места, като плевел се среща из посевите в цялата страна - докъм 600 м н.в. Цъфти през пролетта.

Географско разпространение: Южна Европа, Северна Африка, Ориента.

12. **Vicia onobrychioides L.** - Расте по сухи, каменливи склонове. В западна България се среща доста често, в южната част на страната расте в районите на Пловдивско и Пазарджикско. Цъфти през лятото.

Географско разпространение: Южна Европа, Северна Африка.

13. **Vicia rannonica Jacq.** - **Панонска глушина**. Плевел - расте из нивите и по тревисти места в цялата страна - докъм 1500 м н.в. Цъфти в края на пролетта.

Географско разпространение: Средна и Южна Европа, Западна Азия.

14. **Vicia peregrina L.** - **Азиатска глушина**. Расте по сухи, тревисти и каменисти места, среща се и като плевел из нивите в цялата страна с изключение на Софийския район - докъм 600 м н.в. Цъфти в края на пролетта.

Географско разпространение: Южна Европа, Ориента, Северна Африка.

14.1 **Vicia pisiformis L.** - Расте из горите и храсталците. У нас се среща в северна България: Търновско, западна България: Орханлие, Курило, Люлин, Дупница, гр. Рила, Осогово. Цъфти в края на пролетта.

Географско разпространение: Средна и Източна Европа, Крим, Кавказ.

14.1 **Vicia pubescens D. C.** - Посочва се от учения ботаник Velenovsky като характерно за Дупница.

Географско разпространение: Средиземноморска област.

15. **Vicia sativa L.** - **Посевна глушина, Уров**. Расте като плевел в култури, тревисти места и храсталаци в цялата страна - докъм 1200 м н.в. Цъфти през пролетта. Отглежда се като фуражно. Има 2 вариетни вида, характерни за Ловешко и Южна България.

Географско разпространение: Европа, Северна Африка, Ориента.

16. **Vicia sepium L.** - **Горска глушина**. Расте из гори и храсталаци. Среща се доста често в северна и западна България, предимно в планинския пояс, а също и по южните склонове на Стара планина - между 300 и 2200 м н.в. Цъфти в края на пролетта и началото на лятото. Има 1 вариетна форма, разпространена в Габровския балкан: *Var. montana* Koch.

Географско разпространение: Европа, Западна Азия.

17. **Vicia serratifolia Jacq.** - **Назъбенолистна глушина**. Расте из тревисти места, край пътища, като плевел се среща в нивите в цялата страна, главно в южните части докъм 500 м н.в. Цъфти през пролетта.

Географско разпространение: Южна Европа, Дунавска област, Северна Африка, Ориента.

17.1 **Vicia sparsiflora Ten.** - Расте из гъбови гори и храсталаци. У нас се среща в източна България: Варненски и Бургаски регион (под основите на хотелите - б.а.), Южна България - Хасково. Цъфти в началото на пролетта.

Географско разпространение: Италия, Унгария, Трансилвания, Сърбия.

17.2 **Vicia striata M.B.** - Същото като за вида *Vicia rannonica* Jacq. - **Панонска глушина**.

18. **Vicia tenuifolia Roth - Тяснолистна глушина.** Расте из тревисти места и храсталаци в цялата страна - докъм 1500 м н.в. Цъфти през лятото. Има 1 вариетна форма: *Var. stenophylla Boiss.*

Географско разпространение: Европа, Ориента, Сибир, Даурия.

19. **Vicia tetrasperma (L.) Schreb. - Четириусеменна глушина.** Расте из тревисти и храсталачни места, плевел из нивите. У нас се среща в цялата страна - докъм 1200 м н.в. Цъфти в края на пролетта.

Географско разпространение: Средна и Южна Европа, Ориента.

20. **Vicia varia Host - Пъстроцветна глушина.** Расте из тревисти, храсталачни, буренливи места, плевел из нивите в цялата страна - докъм 900 м н.в. Цъфти в началото на лятото.

Географско разпространение: Средна и Южна Европа, Северна Африка, Ориента.

21. **Vicia villosa Bolh - Вълнеста глушина, Зимен гив фий.** Расте из тревисти места, храсталаци, плевел из културите в цялата страна - докъм 1500 м н.в. Цъфти в началото на лятото. Има 2 вариетни форми.

Географско разпространение: Средна и Южна Европа, Ориента.

Забележка: **Vicia oaba L.* - Бакла. Култивира се в цяла България. (Снимка 27)

Употреба на растението в Българската народна медицина, лечителско изкуство и традиция: На Тодоровден конете се хранят с бакла (някъде с боб) против болестта по конете гутурач.

Против уроки и при урочасване се бае с 40 зърна бакла на млад месец (новолуние) три сутрини подред, след което се нанизват зърната на гердан, който болният или урочасаният носи, докато зърната потъмнеят.

Със сварени и намачкани зърна от бакла се налагат изгорени участъци по кожата.

С прах от печени зърна бакла се посипват гноини рани.

Отвара от бакла в комбинация с други билки се пие при scarlatina.